

Soočanje kultur v dvojezičnem slovaropisju

An Encounter of Cultures in a Bilingual Lexicon

Anita Srebnik

Oddelek za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko, Filozofska fakulteta Univerze
v Ljubljani, anita.srebnik@guest.arnes.si

Data zgłoszenia: do 15.02.2014 — Data recenzji i akceptacji: 28.03.2014; 9.04.2014

Key words: anisomorphism, bilingual dictionaries, bilingual lexicography, translation equivalence, zero equivalence, lexical gap, grammatical gap, referential gap, culture-specific terms.

Uvod

Dvo- ali večjezični slovarji od nekdaj približujejo dva ali več jezikov, na prvi pogled le površinsko zajete v posameznih geslih. Če pa kvalitetne dvojezične slovarje pogledamo podrobneje, se nam v njih razgrne paleta znanja na stičišču ne samo dveh jezikov, temveč tudi dveh kultur. Spomnimo samo na prve ohranjene slovarje iz tretjega tisočletja pr.n.št. V tem obdobju so Akadci, semitski prebivalci s severa Mezopotamije, postopno osvajali sumerski jug in prevzemali visoko razvito in njim nadrejeno sumersko kulturo, saj so bili mnenja, da bodo s prevzemom sumerske kulturne tradicije utrdili svojo politično moč. Na glinene tablice v klinopisu so spisali prve dvojezične besedne sezname na svetu s sumerščino kot izhodiščnim jezikom, ki so vsebovali izgovorjavo sumerskih besed ter njihov prevod v akadski jezik, imenovan tudi asirsko-babilonski jezik. Tako je tudi s pomočjo teh prvobitnih slovarjev na akadsko kulturo vplivala sumerščina, ki je bila v drugem tisočletju pr.n.š., znanem tudi kot babilonskem obdobju, po vsej verjetnosti že mrtev jezik¹.

¹ M. Snell-Hornby: *The Bilingual Dictionary — Victim of its own Tradition*. In: *The History of Lexicography: Papers from the Dictionary Research Centre Seminar at Exeter*. Ured. R.R.K. Hartmann. Amsterdam—Philadelphia 1986, s. 207—218.

Prvotna funkcija dvojezičnega slovarja je podajanje prevodne ustreznice ciljnega jezika v izhodiščnem jeziku ali kot je zapisal Ladislav Zgusta, „boter leksikografije dvajsetega stoletja”²: »Osnovni namen dvojezičnega slovarja je povezovanje leksikalnih enot z enakim besednim pomenom enega jezika z leksikalnimi enotami drugega jezika»³.

1. Kultura v slovarjih in anizomorfizem

Jeziki se porojevajo iz mnogoterih potreb po komunikaciji in izhajajo iz različnih kulturnih ozadij; ljudstva in narodi po vsem svetu so razvili svojstvene načine življenja, mišljenja in posledično različne jezikovne sisteme, ki jim omogočajo sporazumevanje⁴. Po podatkih Unesca⁵ naj bi se na svetu govorilo med 6.000 in 7.000 jezikov, od katerih naj bi jih bilo ogroženih okoli 2.700. Jezikovni raznolikosti botrujejo razlike v naravnem okolju, kulturi, navadah in običajih, verskih prepričanjih, gospodarskih pogojih itd. Ves čas razvoja sporazumevanje med ljudmi poteka tako znotraj jezikovnih skupnosti kot med njimi. Ne glede na omenjene razlike med ljudstvi, narodi in jezikovnimi skupnostmi, morajo obstajati določene jezikovne univerzalije, skupne družbene vrednote in kulturne podobnosti, sicer sporazumevanje med ljudmi sploh ne bi bilo mogoče. Le-te predstavljajo osnovo za sporazumevanje znotraj kultur in med njimi, prav tako pa omogočajo prevajanje iz enega jezika v drugega.

Kadar se med seboj sporazumevajo sogovorniki iz različnih jezikovnih okolij, ki uporabljajo vsak svoj jezik, je naloga prevajalca ali tolmača, da odstrani ovire na poti medsebojnega sporazumevanja in slovar je lahko pri tem eden izmed pripomočkov. Ker sta jezik in kultura tesno prepletene, prevajanje ne poteka le med jezikoma, temveč zaobjema tudi prenos iz ene kulture v drugo. Prevajalec in leksikograf, ki med drugim sestavlja slovar tudi za prevajalca, sta torej kulturna posrednika, zato ne zadostuje, da sta večča obeh jezikov in v idealnem primeru dvojezična, temveč morata poznati enako dobro tako izvorno kot tudi ciljno kulturo.

Vendar pa to, kar ima neka kultura za tipično, druga kultura lahko pojmuje povsem drugače. V tem primeru si isti del resničnosti razlagata vsaka po svoje

² *A Practical Guide to Lexicography*. Ured. P.G.J. van Sterkenburg. Amsterdam/Philadelphia 2003, s. 459.

³ L. Zgusta: *Manual of Lexicography*. Prague/The Hague 1971, s. 357.

⁴ H. Yong in J. Peng: *Bilingual Lexicography from a Communicative Perspective*. Amsterdam/Philadelphia 2007, s. 229.

⁵ Unesco vse od leta 2009 na interaktivnem zemljevidu (www.unesco.org) zaznava jezike, ki jim grozi izumrtje.

in ga razdelita na drugačne segmente, ki zato pripadajo drugačnim pomenom oz. pojmom v obeh kulturah oz. jezikih. Tovrstno medjezikovno razliko delitve resničnosti na drugačne segmente imenujemo anizomorfizem. Izraz anizomorfizem je izpeljan iz biologije, kjer njegov antonim izomorfizem pomeni »podobnost v videzu ali ustroju raznih vrst ali ras«⁶. Vse, kar je v neki kulturi edinstveno, je lahko vir anizomorfizma. Po Yongu in Pengu je pojav anizomorfizma mogoče razdeliti na pet kategorij: (1) kulturni (npr. kit. *taiji*: slov. *taj/tai čí*), (2) jezikoslovni oz. kategorialni (npr. odsotnost členov v slovenščini v primerjavi z nizozemščino), (3) komponentni (prekrivnost je le delna, kar se v slovarju izraža v delnih ustreznicah), (4) izvenjezikovni (enciklopedični izrazi) in (5) specializirani anizomorfizem (redki in novonastali tehnični termini)⁷.

Razlike, ki izkazujejo asimetričen odnos med jezikoma, predstavljajo največjo oviro pri učenju in razumevanju tujega jezika ter medjezikovnem sporazumevanju na sploh, kar zadeva tudi književno prevajanje. Anizomorfizem tudi leksikografom povzroča največje težave pri sestavljanju dvojezičnega slovarja.

Kot smo že omenili, je prvotna naloga dvojezičnega leksikografa usklajevanje leksikalnih enot izhodiščnega in ciljnega jezika in iskanje leksikalne ustreznosti med njimi. Ustreznost na zgolj leksikalni ravni pa ne zadošča, »zato je odgovornost leksikografa tudi v osveščanju uporabnika pri dojetanju tuje kulture in pri ustvarjanju besednih asociacij in podob, ki so kar se da blizu tistim, ki jih imajo domači govorniki«⁸.

Primerjana jezika pogosto tudi nimata enakih oz. podobnih poimenovanj ali enakega števila leksemov za določeni pojem. Nizozemski jezik pozna denimo številne navtične izraze za vrste plovil, ki jih v slovenščini ne poznamo, prav tako so nam neznan njihovi pojmi, zato jih moramo prevesti opisno. Npr. *vlet* bi v slovenščini opisali kot *manjši plitek tovorni čoln z zaobljenim premcem za prevoz zemlje, blata ali šote*. Obratno v nizozemščino ne moremo enobesedno in brez razlage prevesti poimenovanj za geološke pojave v alpskem svetu, kot so *ozebnik*, *skok*, *skrotje*, *žlambor* ipd. Pojemovni sistemi se lahko med jeziki razlikujejo tudi po pomenski strukturi. Npr. nizozemski leksem *bos* ima dva pomena: gozd in šop (roč, ključev, ipd.). Slovenski leksem *gozd* tako le delno ustreza pomenu leksema *bos*.

Poleg Zguste⁹ ter Yonga in Penga¹⁰ na anizomorfizem med jeziki kot temeljnem vzrokom za pomanjkanje ekvivalence med jeziki med drugim opozarjajo še

⁶ *Veliki slovar tujk*. Ured. M. Tavzes. Ljubljana 2002, s. 1303.

⁷ H. Yong in J. Peng: *Bilingual Lexicography...*, s. 229.

⁸ *Ibidem*.

⁹ L. Zgusta: *Manual of Lexicography...*, s. 357.

¹⁰ H. Yong in J. Peng: *Bilingual Lexicography...*, s. 229.

Pinchuck¹¹, Al-Kasimi¹², Nelson¹³, Mtuze¹⁴, Neubert¹⁵, Baker in Kaplan¹⁶, Gouws¹⁷, Jarošová¹⁸, González-Jover¹⁹ in Adamska-Sałaciakova²⁰.

Zaradi jezikovnega in kulturnega anizomorfizma je za ustreznice značilno, da so le delne, približne, nedobesedne in asimetrične, in ne toliko popolne, neposredne in dobesedne.

2. Razpravljanja o ekvivalenci

O ekvivalenci se zelo pogosto razpravlja v prevodoslovju, kontrastivnem jezikoslovju in leksikografiji. Znotraj teh treh disciplin obstajajo različni pristopi. Nekateri zagovorniki funkcionalizma v prevodoslovju gredo celo daleč, kot denimo Snell-Hornbyjeva, ki trdi, da je »ekvivalenca neprimerna kot osnovni pojem v prevodoslovju: termin *ekvivalenca* poleg tega, da je netočen in slabo definiran (celo po več kot dvajsetletnih vročičnih razpravah) predstavlja iluzijo simetričnosti med jeziki, ki komajda obstaja in ne seže dlje od nejasnih približkov, in ki izkrivlja osnovne prevajalske probleme«²¹.

Če bi se v leksikografski teoriji zavzemali za podobno stališče proti obstoju ekvivalence, bi si s tem žagali vejo, na kateri sedimo.

¹¹ I. Pinchuck: *Scientific and Technical Translation*. London 1977, s. 269.

¹² A.M. Al-Kasimi: *Linguistics and Bilingual Dictionaries*. Leyden 1983, s. 131.

¹³ R.J. Nelson: *Translation and Translating Dictionaries*. »The Incorporated Linguist« 1978, št. 17, s. 36—37.

¹⁴ P. Mtuze: *Problems of Equivalence and Adequacy in a Trilingual Context*. »South African Journal of Linguistics« 1990, št. 8, s. 30—32.

¹⁵ A. Neubert: *Fact and Fiction of the Bilingual Dictionary*. In: *EURALEX '90 Proceedings. IV International Congress*. Ured. A.M. Ezquerro. Barcelona 1990, s. 29—42.

¹⁶ M. Baker in R. Kaplan: *Translated! A New Breed of Bilingual Dictionaries*. »Babel« 1994, št. 40, s. 1—11.

¹⁷ R.H. Gouws: *Bilingual Dictionaries and Communicative Equivalence for a Multilingual Society*. »Lexikos« 1996, št. 6, s. 14—31.

¹⁸ A. Jarošová: *Problems of Semantic Subdivisions in Bilingual Dictionary Entries*. »An International Journal of Lexicography« 2000, št. 13, s. 12—28.

¹⁹ A.G. González-Jover: *Meaning and anisomorphism in modern lexicography*. »Terminology« 2006, št. 12, s. 215—234.

²⁰ A. Adamska-Sałaciak: *Meaning and the Bilingual Dictionary. The Case of English and Polish*. Frankfurt am Main 2006, s. 231; Eadem: *Examining Equivalence*. »An International Journal of Lexicography« 2010, št. 23, s. 387—408; Eadem: *Between designer drugs and afterburners: a Lexicographic-Semantic Study of Equivalence*. »Lexikos« 2011, št. 21, s. 1—22.

²¹ M. Snell-Hornby: *Translation Studies. An integrated approach*. Amsterdam—Philadelphia 1988, s. 180.

Za nekatere raziskovalce ne glede na teoretični prevodoslovni okvir, ki mu pripadajo, ekvivalenca ni nič drugega kot udobna utvara: »Prevajalec proizvaja ekvivalenco, je profesionalni komunikator, ki ga ljudje plačajo zato, da lahko verjamejo, da je, na kateri koli ravni že, B enako A«²². Ekvivalenca je torej stvar verjetja, s čimer bi se strinjali Gutt²³, Toury²⁴ in Pym²⁵, a takšen nazor hkrati pomeni tudi konec pojmovanja ekvivalence kot jedrnega koncepta. Kljub vsem kritikam in zavračanjem se je pojem ekvivalence v znanstvenem diskurzu trdno obdržal. Koller v članku iz leta 1995²⁶ izriše meje pojma ekvivalence ter pokaže na postopno prehajanje enakovrednosti med izhodiščnim in ciljnim jezikom. Naslavlja dve glavni značilnosti današnje situacije: potrebo po dogovoru o predmetu preučevanja in neuspeh doseganje definicije pojma ekvivalence. Halversonova predlaga v slogu kognitivne leksikalne semantike, ki obravnava leksikalno enoto kot pojmovno kategorijo, da bi tudi ekvivalenci pripisali prototipične ter obrobnejše lastnosti v enem in drugem jeziku ter jo razumeli kot široko paleto odnosov od podobnosti do enakosti, kajti prehodni pojem ekvivalence naj bi bil nujen za prevodoslovne študije²⁷.

Oblikovanje enotne, vesplošno veljavne definicije ekvivalence v vseh treh disciplinah; prevodoslovju, kontrastivnem jezikoslovju in leksikografiji, ni možno²⁸. Ekvivalenca v leksikografiji je ožje zastavljena (navsezadnje ne more upoštevati prevajanja celotnih besedil), vendar je lahko v tolažbo leksikografov, da je tudi v prevodoslovju pojem ekvivalence, kjer je sicer manj natančno definiran, še vedno in še kako uporaben, zato se leksikografija lahko oplaja tudi z izsledki prevodoslovja²⁹. Mnenja smo, da bi bila Vinayeva in Darbelnetova preglednica prevajalskih postopkov³⁰ vsekakor koristna ne samo pri prevajanju vezanega besedila, temveč tudi pri iskanju ustreznih v slovarju.

Umberto Eco³¹ sicer ne uporabi termina anizomorfizem, izrazi pa njegovo bistvo, s tem ko na podlagi mnogih primerov prevodov iz literature ugotavlja, da

²² A. Pym: *Translation and Text Transfer. An Essay on the Principles of Intercultural Communication*. Frankfurt am Main 1992, s. 228.

²³ E.A. Gutt: *Translation and relevance: cognition and context*. Manchester/Boston 2000, s. 271.

²⁴ G. Toury: *The Notion of 'Assumed Translation' — An Invitation to a New Discussion*. In: *Letterlijkheid, Woordelijkheid / Literality, Verbality*. Ured. H. Bloemen et al. Antwerpen / Harmelen 1995, s. 135—147.

²⁵ A. Pym: *Translation and Text Transfer...*, s. 228.

²⁶ W. Koller: *The Concept of Equivalence and the Object of Translation Studies*. »Target« 1995, št. 7, s. 191—222.

²⁷ S.L. Halverson: *Translation Equivalence*. In: *Elsevier Encyclopedia of Language and Linguistics*. Ured. K. Brown. Amsterdam 2006, s. 100—104.

²⁸ A. Adamska-Sałaciak: *Examining Equivalence...*, s. 387—408.

²⁹ Ibidem.

³⁰ A. Pym: *Exploring Translation Theories*. London/New York 2010, s. 168.

³¹ U. Eco: *Experiences in Translation*. [Prev. A. McEwen] Toronto 2001, s. 135.

se jezikovni sistemi med seboj ne ujemajo, kar še ne pomeni, da jih ni mogoče primerjati. In ravno primerjanje je v srži leksikografske dejavnosti pri iskanju medjezikovnih ustreznic, ne glede na prevodoslovne teoretične ugotovitve ali ugibanja, ki gredo celo tako daleč, da trdijo, da je obstoj ekvivalence le v subjektivnem prepričanju. Tudi če se s slednjim strinjamo, je leksikografska ustreznica v vsakem primeru predmet pričakovanja oz. potreb slovarskih uporabnikov, z njo pa leksikografi izpolnjujemo — zlasti komunikativne in kognitivne — leksikografske funkcije.

3. Logična delitev ekvivalence

Znotraj »logične dimenzije«³² ekvivalence ločimo tri vrste. Poleg popolne ali absolutne in delne ali relativne ustreznosti ločimo še ničo ustreznico, kakor jo imenujejo že Kromann *et al.*³³, vse vrste ustreznosti pa so izhodišče za sestavo dvojezičnega slovarja. Takšna delitev je precej ohlapna, kajti meje med vrstami ustreznic »so zelo zabrisane in izmuzljive; ustreznost je prej lestvica od bolj ali manj popolnega izomorfizma (pojmovnega ujemanja) do bolj ali manj popolnega anizomorfizma (odsotnosti pojmovnega ujemanja), a je takšna klasifikacija s praktičnega vidika zelo pomembna, ker gre za odnos med izrazom v izhodiščnem in ciljnem jeziku, od katerega je pogosto odvisen način navajanja ustreznic v slovarju.

V nadaljevanju se posvetimo nični ekvivalenci, ki tako leksikografom kot prevajalcem predstavlja enega najtrših orehov.

4. Niča ekvivalenca in njene leksikografske rešitve

Ničto ustrezniško razmerje nastopi, ko v ciljnem jeziku ni enote, ki bi predvodno ustrezala leksemu izhodiščnega jezika. Gouws in Prinsloo navajata, da se besedišče enega jezika ne razvija nujno vzporedno z besediščem drugega jezika³⁴. Če v nekem jeziku obstaja poimenovanje za določeni pojem, to še ne pomeni, da

³² B. Svensén: *A Handbook of Lexicography*. Cambridge 2009, s. 535.

³³ H. Kromann: *Principles of Bilingual Lexicography*. In: *Wörterbücher/ Dictionaries/ Dictionnaires 1989—1991. Dictionaries. Handbooks of Linguistics and Communication Science*. Ured. F.J. Hausmann et al. Berlin 1991, s. 2711—2728.

³⁴ R.H. Gouws in D.J. Prinsloo: *Principle and Practice of South African lexicography*. Stellenbosch 2005, s. 210.

bo za enak pojem imel poimenovanje tudi drugi jezik oz. z drugimi besedami: da bo ta pojem v njem leksikaliziran.

Ničta ekvivalenca je najkompleksnejša vrsta ustrezniskega odnosa v dvojezičnem slovarju. Medtem ko je ničti odnos mogoč in povsem sprejemljiv pri prevajanju vezanega sobesedila, kjer ni nujno, da prevajalec prav za vsako izhodiščno enoto poda ustreznico v ciljnem jeziku, kajti lahko jo tudi izpusti ali navede delno ustreznico, leksikograf zanjo mora najti ustrezno rešitev, ki bo nedvoumno izražala pomen in / ali funkcijo iztočnice. Ponazorimo to z vezanim besedilom, kjer je nizozemski stavek *Thuis laden deze klanten hun boodschappen uit en gebruiken de dozen een derde keer door er oude kranten, legen flessen en vuile wattenstaafjes in te gooien*³⁵. v slovenščino preveden z *Doma stvari zložijo v shrambo in škatle uporabijo še v tretje, tako da vanje zmečejo stare časopise, prazne steklenice ter umazane vatirane paličice*³⁶. Iz primerjave ugotovimo, da leksikalna enota *klanten* (stranke) v slovenščino sploh ni prevedena, ker je implicirana v osebni glagolski obliki tretje osebe množine, eksplicitno pa omenjena v prejšnjih stavkih, medtem ko je *boodschappen* (nakupi) prevedena s splošnejšim izrazom oz. z nadpomenko *stvari*. Poleg tega je v prevodu dodan leksem *shramba*, ki se v nizozemskem stavku sploh ne pojavi. V prevodih je to pogost pojav in če se ozremo k prevodnim teorijam ekvivalence, lahko rečemo, da je tu na delu »načelo potrebne natančnosti«³⁷ v okviru funkcionalističnega pristopa, po katerem je od danega sobesedila odvisno, v kakšni meri bo določena beseda eksplicitno navedena.

Gouws in Prinsloo³⁸ odkrivata številne strategije pri reševanju problemov z vrzeli v med seboj kulturno bolj ali manj oddaljenih jezikih, kjer nekatere iztočnice nimajo prave ustreznice — predvsem so to kulturnospecifični izrazi, zelo raznovrstni po kompleksnosti —, zato leksikografom predstavljajo enega največjih izzivov. Kompleksnost ničte ustreznice sta Gouws in Prinsloo razdelila v troje ravni³⁹. Prvo raven v hierarhiji ničtih ustrezniskih odnosov predstavljajo leksikalne vrzeli, ko sta pojma za določeno stvar ali pojem znana v obeh jezikih, a leksikalizirana le v enem, in pri katerih pogosto, a ne vedno, zadošča že kratko pojasnilo oz. parafraza pomena. Zapletenejše so slovnične vrzeli, ko v drugem jeziku manjka slovnična kategorija, ki jo je treba ustrezno izpostaviti in razložiti. Nastanku leksikalnih in slovničnih vrzeli botrujejo jezikovni dejavniki. Najtrši oreh predstavljajo nanosniške vrzeli; tabu besede, kulturnospecifične besede ali besede z občutljivim pomenom, ki so posledica izvenjezikovnih dejavnikov.

³⁵ T. Lanoye: *Kartonnen dozen*. Amsterdam 1991, s. 148.

³⁶ T. Lanoye: *Kartonaste škatle*. [Prev. M. Seliškar Kenda] Ljubljana 2007, s. 134.

³⁷ H.G. Hönig in P. Kussmaul: *Strategie der Übersetzung*. Tübingen 1996, s. 172.

³⁸ R.H. Gouws in D.J. Prinsloo: *Surrogaatekwivalensie in tweetalige wordeboeke met spesifieke verwysing na zero-ekwivalensie in Afrikaataalwordeboeke*. »Tydskrif vir Geesteswetenskappe« 2010, št. 50, s. 502—519.

³⁹ Ibidem.

4.1. Leksikalna vrzel

Morton Benson je pri sestavljanju *Angleško-srbohrvaškega slovarja*⁴⁰ naletel na leksikalne vrzeli, ki v mnogih primerih veljajo tudi za razmerje med angleščino in slovenščino⁴¹, npr. *ageism* (br. ang. diskriminacija starejših, starostna diskriminacija), *to bump sb. from a flight* (odvzeti komu prostor na letalu), *escape artist* (iluzionist/-tka, ki se reši iz raznih vezi in zabojev), *five o'clock shadow* (neobrita brada, na novo zrasla brada nekaj ur po britju), *gag order* (uradna prepoved poročanja), *jet lag* (jet lag, fiziološke motnje zaradi menjave časovnih pasov pri letalskih poletih). Tudi v *Velikem angleško slovenskem slovarju*⁴² najdemo veliko podobnih leksikalnih vrzeli. Namesto ustreznice so lahko navedena pojasnila oz. kratke parafraze ali izposojenke (z razlago ali brez), npr. *playability* (primernost za igro/igranje), *punch line* (zadnje besede v šali ali zgodbi, ki jo naredijo smešno), *stable companion* (član/-ica iste organizacije; proizvod istega proizvajalca), *stage-struck* (zaljubljen v gledališče), *tweeter* (visokotonski zvočnik, visokotonec).

Če pogledamo na jezik z diahrone perspektive, ugotovimo, da nekdanje nanosniške vrzeli to več niso:

- a) ker so leksikalne enote, ki jih je določeni jezik prevzel iz drugega jezika, postale internacionalizmi, npr. v slovenščini: *kavboj* (ang. *cowboy*), *gol* (ang. *goal*), *internet*, *cede* ali *CD* (ang. *compact disc* oz. *CD*), *videorekorder* (ang. *video-recorder*) ali pa se je raba prevodnih ustreznice ustalila, npr. *Bela hiša* (ang. *White House*), *ovalna pisarna* (ang. *Oval Office*), *medmrežje* (ang. *internet*), *zgoščanka*, *programska oprema* (ang. *software*) oz. so bili angleški leksemi delno prevedeni *video snemanje* (ang. *video-recording*), *dvd predvajalnik* (ang. *DVD player*);
- b) ker so sčasoma sprva nanosniške, nato pa leksikalne vrzeli zapolnili predmeti, ki jih prej v določeni kulturi ni bilo. Benson⁴³ s tem v zvezi omenja ameriški leksem *station wagon*, v britanski angleščini *estate car*, ki ga pred letom 1966 v nekdanju Jugoslaviji niso poznali. Od objave v *Moto Reviji* l. 1966 se polagoma uveljavi v srbohrvaščini termin *karavan*, v slovenščini pa *kombi*. V to skupino bi sodili vsi pod a) omenjeni izrazi za tehnične naprave ter izrazi kot *doping*, *šov* (ang. *show*), *inženiring* (ang. *engineering*), ki so se v slovenščini v glavnem uveljavili v zadnjih dvajsetih letih.

⁴⁰ *An English-SerboCroatian Dictionary*. Ured. M. Benson. Cambridge 1990, s. 780.

⁴¹ Slovenske prevode angleških leksemov smo črpali iz *Velikega angleško-slovenskega slovarja Oxford-DZS, 2005/06*.

⁴² *Veliki angleško-slovenski slovar Oxford — DZS*. Ured. S. Krek. Ljubljana 2005/06, s. 2238.

⁴³ M. Benson: *Culture-Specific Items in Bilingual Dictionaries of English*. »Dictionaries« 1990, št. 12, s. 43—54.

V stiku z drugim jezikom pogosto prihaja do leksikalnih vrzeli, ko ima ena kultura oz. jezik še posebej razvito določeno področje delovanja⁴⁴, zelo pogosto pa leksikografi naletimo na primere, ko v nekem jeziku obstaja izraz za konkretni in specifični pojem, v drugem jeziku pa izraz preprosto ni na voljo, čeprav je v njem pojem znan. V prvi vrsti so zanimive primerjave z oddaljenimi jeziki, kot je npr. jezik Keley-i, ki nima splošnega glagola oz. nadpomenke za *zmečkati*, zato pa ima zanj deset glagolov s specializiranimi pomeni, npr. *letik* (zmečkati z nohti), *pedit* (zmečkati s prsti ali pod podplati), *kupikup* (zmečkati z dlanmi) itd.⁴⁵.

Nič manj zanimive niso primerjave med leksemi iz vsakdanjega življenja med sorodnejšimi jeziki. Denimo slovenski leksem *popotnica* v prenesenem pomenu v nizozemščini, pa tudi v angleščini, ni leksikaliziran in bi ga v obeh jezikih prevedli s parafrazo; *eten voor onderweg* oz. *food for the road* (dob. hrana za med potjo oz. hrana za na pot).

Kako se v slovenščini imenuje prečka, ki jo kupci na blagajniški trak polagajo med svoje nakupe in tiste v vrsti pred ali za njimi? Pojem je znan v obeh jezikih in v nizozemščini zanj obstaja izraz *beurtbalkje*, v slovenščini pa tovrstnega izraza nimamo in bi ga najbrž morali skovati, kakor so ga pred leti v nizozemščini, sedaj pa se je ustalil in se pojavlja v vseh slovarjih. Morda bi ga poimenovali *blagajniški vmesnik* ali *delilec nakupov*. V angleščini zanj uporabljajo izraze *checkout/shopping divider* in *next customer bar*. Vendar leksikograf ni poklican za to, da ustvarja nove izraze, ki naj bi se ustalili, temveč je njegova naloga opis ali popis stanja v jeziku. Preskriptivizem, ki je vladal v leksikografiji vse do šestdesetih let⁴⁶, se je umaknil sodobnemu, deskriptivnemu pristopu do jezika.

4.2. Slovnična vrzel

Slovnična vrzel, za katero smo skovali pojem po analogiji omenjenih leksikalne in nanosniške vrzeli, se nanaša na slovnične kategorije in funkcijske besede ipd., ki v enem jeziku obstajajo, v drugem pa ne. V jeziku lahko zazija slovnična vrzel zaradi sistemske razlike med jezikoma, kadar ciljni jezik ne pozna slovnične kategorije, ki jo uporablja izhodiščni jezik. Pomena funkcijskih in slovničnih besed v slovarju pogosto ne moremo prevesti v drugi jezik, ker opravljajo predvsem slovnično funkcijo in ne pomenske, zato semantičnih ustreznih ni mogoče podati, kakor tudi ne semantične parafraze, ki je sicer običajna pri ničtih ustrezniških odnosih, zato mora leksikograf postopati inovativno. Uporabiti mora druge načine

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Prelomnico med dotedanjim preskriptivnim in deskriptivnim pristopom v leksikografiji pomeni *Webster's Third New International Dictionary* iz leta 1961 urednika Philipa Goveja.

prikaza neznane slovnične kategorije. To najbolj stori s ponazoritvijo v sobesedilu in s krajšo razlago slovničnega sistema, s čimer zagotovi razumevanje iztočnice ali prispeva k besedilni produkciji. Gouws in Prinsloo⁴⁷ takšno alternativno ponazoritev jezikovnih enot, ki jih v drugem jeziku ni in ki ne more biti enotna za vse tovrstne vrzeli, temveč se razlikuje od primera do primera in od jezika do jezika, imenujeta transformativni pristop podajanja ustreznice, namesto običajnega kontemplativnega, kjer zadostuje, da ustreznice podamo na pomenski ravni.

Tipičen primer transformativnega pristopa je obravnava nizozemskega določnega člena *de* ali besede *er*⁴⁸ v *Nizozemsko-slovenskem slovarju*⁴⁹. V slovenščini pri njunem prevodu nastane slovnična vrzel, ker njunih funkcij ne izražamo s skladenjskimi ali leksikalnimi sredstvi, zato za iztočnico opisu funkcije namesto ustreznice neposredno sledijo primeri rabe:

de	<i>določni člen [v redkejših zvezah se pojavlja v arhaičnih sklanjanjih oblikah: den, der, des, 's]</i>
	Dat is de auto van Piet. <i>To je Pietov avto.</i>
	op den duur <i>sčasoma</i>
	in naam der wet <i>v imenu zakona</i>
	de heer des huizes <i>(hišni) gospodar</i>
	's ochtends <i>zjutraj; dopoldne</i>
	's winters en 's zomers <i>pozimi in poleti</i>

Slovnična (ne)določnost je s členi izražena v germanskih, romanskih in mnogih drugih jezikih, v slovanskih jezikih (razen v bolgarščini in makedonščini) ali denimo v kitajščini pa člena ne poznamo.

er	1 [<i>krajevno</i>] <i>Is Barbara thuis? — Nee, die is er niet. Je Barbara doma? — Ne, ni (je).</i>
	2 [<i>pred števnikom</i>] <i>Hoeveel kinderen hebt u? — Ik heb er drie. Koliko otrok imate? — Tri.</i>
	3 [<i>formalni osebek</i>] <i>Er mag hier niet gerookt worden. Tu se ne sme kaditi.</i>
	4 [<i>v povezavi s predlogom</i>] <i>De uitzending begint vroeg, zodat er ook kinderen naar kunnen kijken. Oddaja se prične zgodaj, tako da jo lahko gledajo tudi otroci.</i>

⁴⁷ R.H. Gouws in D.J. Prinsloo: *Surrogaatekwivalensie in tweetalige woordeboeke...*, s. 502—519.

⁴⁸ Nizozemski jezikoslovci priznavajo, da se te besede ne da uvrstiti v nobeno od besednih vrst, nekatere funkcije izražajo prislovne, druge zaimkovne lastnosti, zato jo imenujejo preprosto »beseda er«. *Algemene Nederlandse Spraakkunst* 1997, s. 464.

⁴⁹ A. Srebnik: *Nizozemsko-slovenski slovar*. Ljubljana 2007, s. 578.

Nizozemska beseda *er*, ki je ni mogoče uvrstiti v nobeno besedno vrsto, opravlja pa zaimkovno-prislovno funkcijo, je še en primer slovnične vrzeli v slovenščini. Nobena od štirih funkcij, ki jih opravlja, nima neposredne slovenske ustreznice, vsebuje le kratko informacijo o slovnični vlogi, ki ji sledi primer rabe.

4.3. Nanosniška vrzel: kulturnospecifični izrazi

Nanosniška vrzel nastopi, ko leksikalna enota izhodiščnega jezika nima ustreznice v ciljnim jeziku, ker govorci zaradi razlik v njihovi kulturi ne poznajo njenega nanosnika ali referenta.

Ljudje se v glavnem sporazumevajo z besedami, zato je pomembno, da poznajo splošno sprejete besedne pomene in jih znajo uporabiti v koherentnih zvezah ali stavkih, za kar morajo poznati (četudi intuitivno) slovnična pravila, poleg tega pa tudi druge dejavnike kot slogovno označenost in register⁵⁰. V slovarju pogosto ne najdemo informacij o pravilih obnašanja in družbenih normah, denimo o vljudnostnih konvencijah ali o pravilih pogovora s starejšimi od nas. Poglejmo si primer zapletene uporabe osebnih zaimkov v nizozemščini, kjer velja splošno pravilo, da uporabimo *je/jij* (ti) v neformalnem pogovoru z vrstniki ali mlajšimi od nas, vikalnico *u* (vi) uporabljamo za starejše od sebe in v formalnem okolju. Vendar jezikovna praksa na Nizozemskem razlikuje med uporabo tikalnic in vikalnic ne izkazuje več v tolikšni meri, kot to počnemo v Sloveniji. V Belgiji je položaj precej drugačen: v primeru tikanja ne uporabljajo zaimka *je/jij*, temveč *ge/gij* (ki na Nizozemskem, razen v arhaičnih besedilih, sploh ni v uporabi), in sicer samo v prvem sklonu ednine. V vseh ostalih sklonih za neformalne situacije uporabljajo *u*, ki je na Nizozemskem formalne narave. V nizozemsko-slovenskem slovarju je zato potrebno pojasnilo o uporabi teh zaimkov na Nizozemskem in v Belgiji, da bi uporabniku omogočili uspešno sporazumevanje v nizozemščini in preprečili kršenje družbenih norm.

gij	1 [na severu Nizozemske] [knjiž., zast.] [poudarj no, pri vikanju in tikanju, v ednini in množini] vi; ti Gij zult niet stelen. [bibl.] <i>Ne kradi.</i>
	2 [v Belgiji in na jugu Nizozemske] [pog.] [poudarjeno, pri vikanju in tikanju, v ednini in množini] vi; ti Gaat gij vandaag brood halen? <i>Greš danes ti po kruh?</i>

⁵⁰ K. Kavanagh: *Words in a Cultural Context*. »Lexikos« 2000, št. 10, s. 99—118.

u	<p>1 [<i>pri vikanju</i>] vi Bent u meneer Smits? <i>Ste vi gospod Smits?</i> We sturen u het boek onmiddelijk toe. <i>Nemudoma vam bomo poslali knjigo.</i> Met u heb ik nog niet kennismemaakt. <i>Z vami se še nisem spoznala.</i> Dank u wel. <i>Hvala (vam) lepa.</i> Zonder u zouden we dat niet kunnen doen. <i>Brez vas tega ne bi zmoogli.</i></p>
	<p>2 [<i>povratno svojilni zaimek pri vikanju</i>] se Hebt u u niet vergist? <i>Se niste zmotili?</i></p>
	<p>3 [<i>v Belgiji in na jugu Nizozemske</i>] [pog.] [<i>deklinirana oblika zaimka</i>] <i>gij, pri vikanju in tikanju, v ednini in množini</i> <i>vam; tebi; vas; tebe; vami; tabo</i> Ik heb het u toch gezegd. <i>Saj sem vam/ti rekel.</i></p>

Kot že omenjeno, so kulturnospecifični izrazi značilni za določeno kulturo. Predmeti, pojmi, pojavi, skratka njihovi nosniki pa so njen razpoznavni znak. Tako je denimo nizozemski izraz *Prinsjesdag*, ki bi ga prevedli dobesedno kot *prinčev dan*, funkcionalni prevod pa bi bil opisen: *vsak tretji torek v septembru, ko je sprejet proračun nizozemske vlade in na katerega držani poglavar slovesno otvori novo parlamentarno sezono in s prestola prebere načrte vlade za naslednje parlamentarno leto*⁵¹, značilen le za nizozemsko kulturno področje.

Primere raznolikosti kultur pogosto najdemo v kulinariki, kjer specifične jedi pri prevajanju povzročijo nastanek nosniške vrzeli. To lahko pokažemo na primeru slovenskega leksema *prekmurska gibanica*, značilnega za slovensko kulturo, ki ga nizozemski govorec najverjetneje ne pozna, in če ga prevedemo zgolj kot (*Prekmurje*) *lagentaart* ali (*Prekmurje*) *gelaagd gebak*, po analogiji s pogostim prevodom v angleščino *Prekmurje layer cake*, ga bo asociiral s povsem drugačnim pojmom. Ker v nizozemščini ni popolne ali delne ustreznice za *prekmurska gibanica*, je potrebna nadomestna ustreznica, npr. kratka razlaga, kot *gebak van laagjes flodeeg met vier verschillende dubbel angebrachte vullingen van maanzaad, kwark, walnoot en appel*⁵². Treba je pripomniti, da nadomestna ustreznica ni edina možna ustreznica, kajti ravno v primeru *prekmurske gibanice*, tipične za slovensko kulturo, lahko v mnogih primerih tudi v prevodu uporabimo izposojenko, tako da slovensko poimenovanje prenesemo v tuji jezik, razlago pa dodamo v oklepaju (npr. na jedilnem listu).

⁵¹ S 30. aprilom 2013 je prišlo na Nizozemskem do menjave prestola, tako da parlamentarne sezone od septembra 2013 odpravlja kralj Willem-Alexander, od 1980 do 2013 pa jih je dotedanja kraljica Beatrix.

⁵² Pecivo iz plasti listnatega testa z dvojno premazanimi s štirimi vrstami nadeva: maka, skute, orehov in jabolk.

4.3.1. Strategije podajanja nadomestnih ustreznih kulturnospecifičnih izrazov

Razlago tovrstnih izrazov v slovarju bi lahko opredelili tudi v sklopu teorije skoposa in funkcionalizma, ker je glavni cilj ustreznice čimbolj približati prejemniku. S problematiko prevajanja kulturnospecifičnih pojmov sta se v okviru prevajalske teorije ukvarjala teoretika Hönig in Kussmaul s Germersheimske prevajalske šole. Pod vplivom teorije skoposa sta oblikovala termin »načelo potrebne natančnosti«⁵³, po katerem je ustrezna mera natančnosti odvisna od funkcije, ki jo prevod opravlja. Hönig trdi, da mora obstajati ločnica, ko lahko prevajalec še varno izjavi: »To je vse, kar morajo moji bralci vedeti v tem sobesedilu«⁵⁴. Kje je ločnica, je odvisno od funkcije prevoda, vendar nadaljnjih smernic o približevanju le-tej Hönig ne omenja.

Ob izvajanju načela potrebne natančnosti se poraja vprašanje, kako kulturnospecifične izraze prikazati v leksikografskem okolju. Kje je ločnica natančnosti in do kod lahko sežemo, koliko informacij, koliko kulturnega, zgodovinskega in družbenega ozadja naj predstavimo pri ponazoritvi pomena kulturnospecifičnega izraza? Omenjeno načelo se sicer nanaša na prevajanje tovrstnih izrazov v vezanem sobesedilu, medtem ko v leksikografskem okolju takšnega sobesedila ni na voljo. Leksikograf tudi nima oporne točke, kako naj izraz obrazloži, da pojasnitev ne bi bila prekratka, nerazumljiva ali pa predolga in da ne bi vsebovala odvečnih podatkov, temveč točno in samo tiste, ki jih uporabnik potrebuje. Pri odgovoru na to vprašanje je pomembno imeti pred očmi slovar na spletnem prenosniku, kjer lahko kulturnospecifični izraz ne samo opišemo, temveč ga tudi upodobimo s pomočjo vizualnih in avdio pripomočkov: risb, fotografij, slušnih posnetkov in videov, hkrati pa lahko uporabnika za poglobljenejšo obravnavo z dodatnim klikom napotimo na nadaljnje integrirane leksikalne vire. Ti so uporabniku na razpolago na njegovo željo, saj mu lahko zadostuje že jezikoslovni opis izraza. Ker leksikograf nima na voljo nikakršnega sobesedila, iz katerega bi lahko uporabnik sklepal o pomenu izraza, mora v skladu s funkcijo slovarja v prvi vrsti podati opis kulturnospecifičnega izraza v J2, če gre za aktivni slovar oz. v J1, če je slovar pasiven. Med njima je razlika, saj bo opis v J2 praviloma krajši in jedrnatejši in če je le možno, neposredno vstavljen v besedilo. Opis v J1 je lahko načeloma obširnejši, saj je pasivni slovar že po naravi namenjen razlagi in opisu leksemov v tujem jeziku.

Rufus Gouws je preučil nadomestne ustreznice (afrik. *surrogaatekwiwalente*) v dvojezičnih slovarjih afriških jezikov v stiku z afrikanščino in angleščino ter ugotovil, da v njih prevladuje besedišče s kulturnospecifičnimi leksemi. Ne

⁵³ H.G. Hönig in P. Kussmaul: *Strategie der Übersetzung...*, s. 172.

⁵⁴ A. Pym: *Exploring Translation Theories...*, s. 168.

glede na primerjane jezike, ki so med seboj bolj ali manj oddaljeni, podobno tudi Zgusta, Tomaszczyk, Bugarski in Hohulin trdijo, da je razen v znanstvenih in tehničnih besediščih veliko leksemov kulturnospecifičnih, zato je potrebna previdnost pri predvidevanju popolnih ustreznice⁵⁵.

Pri podajanju kulturnospecifičnih izrazov v ciljnem jeziku leksikografi segajo po raznovrstnih enciklopedičnih razlagah. Sledi nekaj primerov tovrstnih razlag, ki smo jih vključili v *Nizozemsko-slovenski slovar*, upoštevali pa smo tiste lekseme, ki so se zdeli nepogrešljivi za razumevanje nizozemske kulture.

iztočnica	razlaga
burgerservicenummer	[okrajšava BSN] [na Nizozemskem] identifikacijska, davčna številka in številka socialnega zavarovanja
coffeeshop	[na Nizozemskem] gostinski lokal, kjer poleg brezalkoholnih pijač lahko kupiš in uživaš določeno količino mehkih drog
gedoogbeleid	[na Nizozemskem] vladna politika, ki dopušča kršenje zakonsko prepovedanih predpisov, npr. prodajo in uživanje mehkih drog, vendar le pod nadzorovanimi pogoji, politika dopuščanja
Gouden Eeuw	obdobje v zgodovini Nizozemske, ki približno zajema 17. stoletje, ko so bile nizozemska trgovina, znanost in umetnost vodilne v svetu in je v deželi vladala velika blaginja, Zlato stoletje
Koningsdag	[na Nizozemskem] kraljev rojstni dan 27. aprila, ki je dela prost dan
muisje	1 miška, majhna miš 2 [navadno v množini] sladkorna rožnata ali modra janeževa zrnca, ki jih potrosijo po z maslom premazanem okrogem prepečencu in ponudijo obiskovalcem, ko obiščejo novorojenca
nasi (goreng)	[iz malezijsčine] indonezijska jed iz popečenega kuhanega riža z zelenjavo
Poffertje	čisto majhna palačinka
polder	z nasipi zavarovan in izsušen svet, polder
Poldermodel	kultura dialoga in konsenza v nizozemski politiki v 90. letih 20. stoletja

⁵⁵ M. Benson: *Culture-Specific Items in Bilingual Dictionaries of English...*, s. 43–54.

rijsttafel	glavna jed z rižem in številnimi prikuhami, predvsem iz indonezijske in kitajske kuhinje
verzuiling	stroga razdeljenost v svetovnonazorske skupine na Nizozemskem in v Belgiji (katoliki, protestanti (samo na Nizozemskem) in socialisti, (nekateri upoštevajo še liberalce) na vseh področjih družbenega življenja, zlasti v prvi polovici 20. stol., ostebritev

Kulturnospecifične iztočnice v Nizozemsko-slovenskem slovarju pokrivajo različna področja:

- (a) kulinariko: iz mnogih leksemov *rijsttafel*, *nasi (goreng)*, *bami (goreng)* je razvidna kolonialna preteklost Nizozemske;
- (b) nizozemsko pokrajino (*polder*);
- (c) socialno, politično in gospodarsko ureditev:
 - svetovnonazorsko razdeljenost družbe predvsem v prvi polovici 20. stoletja, njeni ostanki pa so prisotni še danes (*verzuiling*);
 - dejstvo, da je Nizozemska kraljevina s parlamentom ter vlogo kraljice pri otvoritvi novega parlamentarnega leta (*Prinsjesdag*);
 - nizozemsko tolerantno politiko do drog (*nederwriet*, *cofeeshop*), ki skuša strogo ločevati med lahкими in težkimi drogami in prve izvzeti iz preprodaje ter s tem zmanjšati kriminal, in ki prepoveduje vsakršno posedovanje drog, čeprav posedovanje lahkih ne kaznuje, uporabo drog pa obravnava kot vprašanje javnega zdravstva in ne kriminala. Za takšno politiko do drog obstaja v nizozemščini izraz *gedoogbeleid*, politika dopuščanja;
 - politično kulturo dialoga in konsenza (*poldermodel*);
 - politiko vodnega gospodarstva (*waterschap*), ki se ne ozira na meje provinc ali občin temveč združuje 27 pokrajin, ki jih že od srednjega veka dalje določajo meje med vodnimi tokovi;
- (d) praznike: med najbolj priljubljenimi sta praznovanje Svetega Miklavža in Kraljevega dne (*Sinterklaas*, *Koninginnedag*, *Koningsdag*);
- (e) običaje in navade (*muisje*, *beschuit met muisjes*);
- (f) šolski sistem: (*atheneum*);
- (g) zgodovino: v zlatem stoletju (*Gouden Eeuw*) je bila Nizozemska najbogatejša in najmočnejša dežela in pomorska velesila v svetu.

V razširjeni in posodobljeni spletni različici Nizozemsko-slovenskega slovarja, ki ga pripravljamo, bodo nekateri kulturnospecifični izrazi, ki ponazarjajo slovenskim govorcem neznani pojem, pospremljeni tudi s slikovnim materialom, npr.:

beschuit (beschuiten)	<i>prepečenec beschuit met muisjes okrogli prepečenec, prema-zan z maslom in posut z rožnatimi ali modrimi sladkornimi janeževimi zrnici, ki ga ponudijo obiskovalcem, ko obišejo novorojenca</i>
--------------------------	---

Sklepna misel

Ugotovili smo, da imamo ne samo pri prevajanju književnega dela, temveč tudi pri prevajanju za slovar oprava s primerjavo med dvema kulturama in da sta prevajalec in leksikograf mediatorja med dvema kulturama in morata biti večča obeh jezikov ter enako dobro poznati obe kulturi, izvorno in ciljno. Prevodne ustreznice se nahajajo na kontinuumu med izomorfizmom na eni in anizomorfizmom na drugi strani, slednji predstavlja temeljni problem pri iskanju medjezikovne ustreznice. Od mnogoterih delitev ustreznice je za leksikografa najoprijemljivejša logična delitev na popolne, delne in ničte ustreznice, slednja pomeni največji izziv za prevajalca ali leksikografa. Razumevanje tovrstne odsotnosti ustreznice leksikografa lahko pripelje do povsem konkretnih rešitev v slovarju, kjer mora zaradi narave njegove zgradbe za vsako geslo vedno podati ustreznice, medtem ko se mnogokrat zgodi, da jih prevajalec vezanega besedila lahko preprosto izpusti ali se jim izogne, ne da bi to privedlo do izkrivljenega pomena besedila. Vrzeli so lahko leksikalne, slovnične ali nanosniške. Na primeru Nizozemsko-slovenskega slovarja smo pokazali na konkretne rešitve pri podajanju ničte ustreznice. Leksikalne vrzeli največkrat zapolnujemo s kratkimi pojasnili oz. parafrazami ali izposojenkami z razlago ali brez. Slovnične razlike kot posledice sistemske razlike med jezikoma zahtevajo transformativni pristop podajanja ustreznice, zato je pogosto opisom funkcij neposredno sledijo primeri rabe. Nanosniške vrzeli se nanašajo na kulturnospecifične izraze, zapolnimo jih lahko z nadomestnimi ustreznici, tj. raznovrstnimi enciklopedičnimi razlagami. Vse omenjene strategije reševanja problema ničte ustreznosti smo prikazali s konkretnimi primeri, ki izvirajo v največji meri iz *Nizozemsko-slovenskega slovarja*. Spopadanje z anizomorfizmom je pojav *par excellence*, ki dvojezično leksikografijo v tem pogledu uvršča tudi med primerjalne kulturne študije.

Adamska-Sałaciakova gre celo tako daleč, da trdi, da je »zaradi medjezikovnega anizomorfizma dvojezični slovar v strogem pomenu besede nemogoč« in da »je vse, kar lahko storimo, to, da podamo boljše ali slabše približke«⁵⁶. Pri dvojezičnih slovarjih lahko zato govorimo o osnovanosti na neizogibnem paradoksu, ali z besedami Adamske-Sałaciakove: »dvojezični slovarji v teoriji niso mogoči, v praksi pa so nepogrešljivi in nenadomestljivi«⁵⁷.

Sklenemo lahko, da se jezikovni sistemi med seboj vsekakor ne ujemajo, so pa primerljivi, na kar je med drugim opozoril Umberto Eco⁵⁸. To poleg besedilnih prevodov dokazuje tudi večtisočletna slovarska praksa, kjer preko primerjav med jeziki podajamo medjezikovne ustreznice, ki izražajo potrebe uporabnikov.

⁵⁶ A. Adamska-Sałaciak: *Meaning and the Bilingual Dictionary...*, s. 231.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ U. Eco: *Experiences in Translation...*, s. 135.

Anita Srebnik

Soočanje kultur v dvojezičnem slovaropisju

Povzetek

Ne samo besedila v prevodu, tudi dvojezični slovarji kot posebna vrsta besedil primerjajo med seboj kulturi izhodiščnega in ciljnega jezika. Prevodne ustreznice v geselskih člankih se nahajajo na kontinuumu med izomorfizmom na eni in anizomorfizmom na drugi strani. Le-ta predstavlja temeljni problem pri iskanju medjezikovne ustreznice. Od mnogoterih delitev ustreznice je za leksikografa najoprijemljivejša »logična« delitev na popolne, delne in ničte ustreznice, slednja pa pri prevajanju predstavlja najtrši oreh. Razumevanje tovrstne odsotnosti ustreznice leksikografa pripelje do povsem konkretnih rešitev v slovarju, kjer mora zaradi narave njegove zgradbe za vsako geslo vedno podati ustreznice, medtem ko prevajalec vezanega besedila posamezno besedo mnogokrat lahko preprosto izpusti, ne da bi to privedlo do izkrivljenega pomena besedila. Na primeru *Nizozemsko-slovenskega slovarja* prikažemo strategije podajanja ustreznice v primeru ničte ekvivalence med jezikoma. Spopadanje z anizomorfizmom je pojav *par excellence*, ki dvojezično leksikografijo v tem pogledu uvršča tudi med primerjalne kulturne študije.

Ključne besede: anizomorfizem, dvojezični slovarji, dvojezična leksikografija, prevodna ekvivalenca, ničta ekvivalenca, leksikalna vrzel, slovnična vrzel, nanosniška vrzel, kulturno-specifični izrazi.

Anita Srebnik

An Encounter of Cultures in a Bilingual Lexicon

Summary

Not only in translated texts but also in bilingual dictionaries as a special sort of texts the cultures of the source and target languages are compared. Translation equivalents in a dictionary range from a continuum between the isomorphism on the one side and the anisomorphism on the other. Anisomorphism presents a crucial problem in finding translation equivalents. Among the plethora of equivalent relationships the most tangible one for the lexicographer is the »logical equivalence relationship« according to which there are three types of equivalence: full, partial and zero equivalence, the latter being the toughest nut to crack. In contrast to a translator who can omit an individual word in a longer stretch of translated text without violating its sense, a lexicographer must provide an equivalent for every single entry word. The examples from the *Dutch-Slovene Dictionary* illustrate the different strategies of dealing with the zero equivalence. Solving the problems of anisomorphism is an activity *par excellence* which places bilingual lexicography also among the comparative cultural studies.

Key words: anisomorphism, bilingual dictionaries, bilingual lexicography, translation equivalence, zero equivalence, lexical gap, grammatical gap, referential gap, culture-specific terms.

Spotkanie kultur w słowniku dwujęzycznym

An Encounter of Cultures in a Bilingual Lexicon

Anita Srebnik

Instytut Germanistyki z Językiem Niderlandzkim i Językami Skandynawskimi,
Wydział Filozoficzny Uniwersytetu w Lublanie, anita.srebnik@guest.arnes.si

Data zgłoszenia: do 15.02.2014 — Data recenzji i akceptacji: 28.03.2014; 9.04.2014

Key words: anisomorphism, bilingual dictionaries, bilingual lexicography, translation equivalence, zero equivalence, lexical gap, grammatical gap, referential gap, culture-specific terms.

Wstęp

Słowniki dwu- i wielojęzyczne od dawna zbliżają do siebie dwa lub większą liczbę języków. Mogłoby się wydawać, że zawierają jedynie ekwiwalenty zebrane w poszczególne hasła, jednak dokładna analiza dobrego dwujęzycznego słownika ukazuje ogrom wiedzy nie tylko z zakresu dwóch języków, ale także dwóch kultur. Warto na przykład wspomnieć pierwsze zachowane słowniki pochodzące z III w. p.n.e. W tym okresie Akadyjczycy, Semicci zamieszkujący północ Mezopotamii, stopniowo zdobywali południowe ziemie sumeryjskie i przyswajali sobie wysoko rozwiniętą kulturę Sumerów (stojącą na wyższym poziomie rozwoju niż ich własna), ponieważ uważali, że jej przejęcie ugruntuje ich siłę polityczną. Na glinianych tablicach, używając pisma klinowego, spisali pierwsze na świecie zestawienia wyrazów dwóch języków z językiem sumeryjskim jako wyjściowym, które podawały wymowę słów sumeryjskich oraz ich tłumaczenie na język akadyjski (zwany również asyryjsko-babilońskim). W ten sposób, dzięki pierwszym słownikom, język sumeryjski wpływał

na kulturę Akadyjczyków, mimo że w drugim tysiącleciu przed naszą erą, zwanym również okresem babilońskim, był on już prawdopodobnie językiem martwym¹.

Podstawową funkcją słownika dwujęzycznego jest określenie ekwiwalentu wyrazu języka docelowego w języku wyjściowym. Jak pisze Ladislav Zgusta, „ojciec leksykografii dwudziestego wieku”², „Główną funkcją słownika dwujęzycznego jest powiązanie jednostek leksykalnych o tym samym znaczeniu w jednym języku z jednostkami leksykalnymi w drugim języku”³.

1. Kultura w słownikach i nieizomorfizm

Języki zrodziły się z potrzeby komunikacji, charakteryzują je różne motywacje kulturowe; ludzie na całym świecie rozwinęli swoiste style życia, sposoby myślenia i w efekcie różnorodne systemy językowe, które umożliwiają im komunikację⁴. Według organizacji UNESCO⁵, na świecie mówi się od 6 000 do 7 000 językami, z czego ok. 2 700 języków jest zagrożonych. Za językową różnorodność odpowiadają zróżnicowane warunki geograficzne i gospodarcze, kultura, tradycje i obyczaje, wierzenia itp. W całym okresie rozwoju komunikacja między ludźmi przebiegała zarówno wewnątrz wspólnot językowych, jak i pomiędzy nimi. Bez względu na różnice między społecznościami, narodami i wspólnotami językowymi muszą istnieć określone językowe uniwersalia, wspólne wartości społeczne i podobieństwa kulturowe, inaczej porozumiewanie się ludzi między sobą nie byłoby możliwe. To właśnie one stanowią podstawę komunikacji w obrębie danej kultury i między różnymi kulturami, umożliwiają także tłumaczenie z jednego języka na drugi. Gdy komunikacja przebiega między rozmówcami z różnych regionów językowych i każdy z nich używa swojego języka, rolą tłumacza jest usuwanie przeszkód, które stoją na drodze ich wzajemnego zrozumienia, a pomoc mu w tym może między innymi słownik. Jako że język i kultura są z sobą ściśle związane, tłumaczenie nie dotyczy jedynie języków, ale także kultur. Dlatego

¹ M. Snell-Hornby: *The Bilingual Dictionary — Victim of its own Tradition*. In: *The History of Lexicography: Papers from the Dictionary Research Centre Seminar at Exeter*. Ed. R.R.K. Hartmann. Amsterdam—Philadelphia 1986, s. 207—218.

² *A Practical Guide to Lexicography*. Ed. P.G.J. van Sterkenburg. Amsterdam—Philadelphia 2003, s. 459.

³ L. Zgusta: *Manual of Lexicography*. Prague—The Hague 1971, s. 357.

⁴ H. Yong, J. Peng: *Bilingual Lexicography from a Communicative Perspective*. Amsterdam—Philadelphia 2007, s. 229.

⁵ UNESCO od 2009 r. na interaktywnej mapie (www.unesco.org) oznacza języki, którym grozi wymarcie.

tłumacz, a także leksykograf, który przygotowuje słownik, między innymi dla tłumacza, są kulturowymi mediatorami; nie wystarczy, że opanowali biegle oba języki czy też, w sytuacji idealnej, są bilingwalni — muszą bowiem w równym stopniu poruszać się w obrębie kultury wyjściowej i docelowej.

To, co dla jednej kultury jest typowe, druga pojmuje zupełnie inaczej. W takim przypadku ten sam element rzeczywistości każda z nich postrzega na swój sposób; rozdzielają go na różne segmenty, które przyporządkowane są do innych znaczeń czy pojęć w obu kulturach i językach. Tego typu językową różnicę w podziale rzeczywistości na odmienne segmenty nazywamy nieizomorfizmem. Wyraz „nieizomorfizm” wywodzi się z biologii, gdzie jego antonim (izomorfizm) oznacza: „podobieństwo różnych gatunków i ras w wyglądzie i ustroju”⁶. Wszystko, co w danej kulturze jest wyjątkowe, może stanowić źródło nieizomorfizmu. Według H. Yonga i J. Penga, zjawisko nieizomorfizmu można podzielić na pięć kategorii: (1) nieizomorfizm kulturowy (np. chin. *tajji*: słh. *taj/tai či*), (2) nieizomorfizm językoznawczy lub kategorialny (np. brak rodzajników w języku słoweńskim w odniesieniu do niderlandzkiego), (3) nieizomorfizm komponentowy (pokrywanie się jest jedynie częściowe, stąd w słowniku ekwiwalenty częściowe), (4) nieizomorfizm zewnątrzjęzykowy (wyrazy encyklopedyczne), (5) nieizomorfizm specjalistyczny (rzadkie i nowo powstałe terminy techniczne)⁷.

Różnice, które wskazują na asymetryczny stosunek dwóch języków, stanowią największy problem w nauce i zrozumieniu języka obcego oraz ogólnie w komunikacji między językami, co dotyczy również przekładu literackiego. Brak izomorfizmu dostarcza wielu problemów także leksykografom tworzącym słowniki dwujęzyczne.

Jak już wspomnieliśmy, główną rolą leksykografa jest zestawianie jednostek leksykalnych języka wyjściowego i docelowego oraz poszukiwanie zgodności między nimi. Jednak zgodność na płaszczyźnie czysto leksykalnej nie jest wystarczająca, „dlatego leksykograf jest także odpowiedzialny za uświadamianie użytkownikowi słownika właściwości obcej kultury oraz za tworzenie skojarzeń i wyobrażeń jak najbliższych tym, które są właściwe rodzimym użytkownikom języka”⁸.

Porównywane języki często nie mają także takich samych czy podobnych nazw albo takiej samej liczby leksemów odpowiadających danemu pojęciu. I tak język niderlandzki ma w swoim zasobie liczne nazwy jednostek pływających, które nie są znane językowi słoweńskiemu, a co za tym idzie — nieznanne są nam także pojęcia kryjące się za nimi, dlatego tłumaczymy je opisowo, np. *Vlet* po słoweńsku można by opisać jako: *manjši plitek tovorni čoln z zaobljenim premcem za prevoz zemlje, blata ali šote*. Na język niderlandzki zaś nie można przetłuma-

⁶ *Veliki slovar tujk*. Ur. M. Tavzes. Ljubljana 2002, s. 1303.

⁷ H. Yong, J. Peng: *Bilingual Lexicography...*, s. 229.

⁸ *Ibidem*.

czyć za pomocą jednego wyrazu nazw zjawisk geologicznych występujących na terenach alpejskich, jak: *ozebnik, skok, skrotje, žlambor* itp. Systemy pojęć różnią się w obu językach również strukturą pojęciową, np. niderlandzki leksem *bos* ma dwa znaczenia: las i pęk (kwiatów, kluczy itp.). Zatem słoweński leksem *gozd* tylko częściowo odpowiada znaczeniu leksemu *bos*.

Podobnie jak L. Zgusta⁹, H. Yong i J. Peng¹⁰, na nieizomorfizm jako podstawową przyczynę braku ekwiwalencji między językami wskazują również między innymi: I. Pinchuck¹¹, A.M. Al-Kasimi¹², R.J. Nelson¹³, P. Mtuze¹⁴, A. Neubert¹⁵, M. Baker i R. Kaplan¹⁶, R.H. Gouws¹⁷, A. Jarošová¹⁸, A.G. González-Jover¹⁹ i A. Adamska-Sałaciak²⁰. Z powodu językowego i kulturowego nieizomorfizmu ekwiwalenty są zazwyczaj częściowe, bliskoznaczące, niedosłowne i asymetryczne, a nie pełne, bezpośrednie i dosłowne.

2. Rozważania o ekwiwalencji

Rozważania o ekwiwalencji pojawiają się często w przekładoznawstwie, językoznawstwie kontrastywnym i leksykografii; każda z wymienionych dyscyplin podchodzi do tego tematu na swój sposób. Niektórzy zwolennicy funkcjonalizmu w przekładoznawstwie, podobnie jak Snell-Hornby, twierdzą, że „ekwiwalencja

⁹ L. Zgusta: *Manual of Lexicography...*, s. 357.

¹⁰ H. Yong, J. Peng: *Bilingual Lexicography...*, s. 229.

¹¹ I. Pinchuck: *Scientific and Technical Translation*. London 1977, s. 269.

¹² A.M. Al-Kasimi: *Linguistics and Bilingual Dictionaries*. Leyden 1983, s. 131.

¹³ R.J. Nelson: *Translation and Translating Dictionaries*. „The Incorporated Linguist” 1978, nr 17, s. 36–37.

¹⁴ P. Mtuze: *Problems of Equivalence and Adequacy in a Trilingual Context*. „South African Journal of Linguistics” 1990, nr 8, s. 30–32.

¹⁵ A. Neubert: *Fact and Fiction of the Bilingual Dictionary*. In: *EURALEX '90 Proceedings. IV International Congress*. Ed. A.M. Ezquerro. Barcelona 1990, s. 29–42.

¹⁶ M. Baker, R. Kaplan: *Translated! A New Breed of Bilingual Dictionaries*. „Babel” 1994, no. 40, s. 1–11.

¹⁷ R.H. Gouws: *Bilingual Dictionaries and Communicative Equivalence for a Multilingual Society*. „Lexikos” 1996, no. 6, s. 14–31.

¹⁸ A. Jarošová: *Problems of Semantic Subdivisions in Bilingual Dictionary Entries*. „An International Journal of Lexicography” 2000, no. 13, s. 12–28.

¹⁹ A.G. González-Jover: *Meaning and anisomorphism in modern lexicography*. „Terminology” 2006, no. 12, s. 215–234.

²⁰ A. Adamska-Sałaciak: *Meaning and the Bilingual Dictionary. The Case of English and Polish*. Frankfurt am Main 2006, s. 231; Eadem: *Examining Equivalence*. „An International Journal of Lexicography” 2010, no. 23, s. 387–408; Eadem: *Between designer drugs and afterburners: a Lexicographic-Semantic Study of Equivalence*. „Lexikos” 2011, no. 21, s. 1–22.

nie jest podstawowym pojęciem w przekładoznawstwie; termin *ekwiwalencja* jest nie tylko nieprecyzyjny i słabo zdefiniowany (nawet po ponad dwudziestu latach gorących debat), ale stwarza pozory symetryczności między językami, która to symetryczność jest znikoma, nie ma większej wartości niż niejasne uproszczenia i wypacza podstawy problematyki przekładu²¹.

Gdybyśmy w leksykografii chcieli przyjąć podobne, kwestionujące ekwiwalencję stanowisko, tym samym podpiliśmyłalibyśmy gałąź, na której siedzimy.

Dla niektórych badaczy, bez względu na przekładoznawczy nurt teoretyczny, który reprezentują, ekwiwalencja nie jest niczym innym, jak wygodnym złudzeniem: „Tłumacz produkuje ekwiwalencję, jest profesjonalnym komunikatorem, któremu ludzie płacą, by pozwolił im uwierzyć, że B jest równe A na każdej płaszczyźnie”²². Ekwiwalencja jest więc kwestią wiary, z czym zgadzają się E.A. Gutt²³, G. Toury²⁴ i A. Pym²⁵, a taki pogląd jest jednocześnie końcem pojmowania ekwiwalencji jako centralnego konceptu. Mimo krytyki i odrzucania pojęcia ekwiwalencji, ma ono ugruntowaną pozycję w dyskursie naukowym. W. Koller w artykule z 1995 r.²⁶ zarysowuje granice pojęcia ekwiwalencji i wskazuje na stopniowe przenoszenie wartości z języka wyjściowego do języka docelowego. Określa dwie podstawowe cechy obecnej sytuacji: potrzebę uzgodnienia przedmiotu badań i nieefektywność dotychczasowych prób definiowania pojęcia ekwiwalencji. S.L. Halverson w duchu kognitywistycznej semantyki leksykalnej, która pojmuje jednostkę leksykalną jako kategorię znaczeniową, proponuje, aby również ekwiwalencji przypisać prototypowe i marginalne cechy w jednym i drugim języku, oraz by ją rozumieć jako szeroką paletę relacji od podobieństwa do równoznaczności, ponieważ przejściowe pojęcie ekwiwalencji jest niezbędne w badaniach przekładoznawczych²⁷.

Stworzenie spójnej definicji ekwiwalencji, uniwersalnej dla wszystkich trzech dyscyplin: przekładoznawstwa, językoznawstwa kontrastynowego i leksykografii, nie jest możliwe²⁸. Ekwiwalencja w leksykografii ma węższy zakres (nie może

²¹ M. Snell-Hornby: *Translation Studies. An integrated approach*. Amsterdam—Philadelphia 1988, s. 180.

²² A. Pym: *Translation and Text Transfer. An Essay on the Principles of Intercultural Communication*. Frankfurt am Main 1992, s. 228.

²³ E.A. Gutt: *Translation and relevance: cognition and context*. Manchester—Boston 2000, s. 271.

²⁴ G. Toury: *The Notion of ‘Assumed Translation’ — An Invitation to a New Discussion*. In: *Letterlijkheid, Woordelijkheid / Literality, Verbality*. Eds. H. Bloemen et al. Antwerpen—Harmelen 1995, s. 135—147.

²⁵ A. Pym: *Translation and Text Transfer...*, s. 228.

²⁶ W. Koller: *The Concept of Equivalence and the Object of Translation Studies*. „Target” 1995, no. 7, s. 191—222.

²⁷ S.L. Halverson: *Translation Equivalence*. In: *Elsevier Encyclopedia of Language and Linguistics*. Ed. K. Brown. Amsterdam 2006, s. 100—104.

²⁸ A. Adamska-Sałaciak: *Examining Equivalence...*, s. 387—408.

przecież obejmować tłumaczenia całych tekstów), jednak, co pocieszające dla leksykografów, również w przekładoznawstwie, gdzie pojęcie to jest w mniejszym stopniu zdefiniowane, nadal jest użyteczne, dzięki czemu leksykografia może korzystać także z wyników badań przekładoznawczych²⁹. Uważamy, że tabela procedur przekładowych³⁰ Vinaya Darbelneta jest przydatna nie tylko podczas tłumaczenia tekstu, ale także przy poszukiwaniu ekwiwalentów na potrzeby słownika.

Umberto Eco³¹ nie używa terminu „nieizomorfizm”, wyraża jednak jego istotę, gdy po analizie wielu przekładów literackich twierdzi, że nie ma zgodności między systemami językowymi; co wcale nie oznacza, że nie można ich porównywać. Co więcej, to właśnie porównanie jest istotą działań leksykografa szukającego językowych odpowiedników, bez względu na wnioski i przypuszczenia teoretyków przekładoznawstwa, którzy posuwają się nawet do twierdzenia, że istnienie ekwiwalencji jest jedynie kwestią subiektywnego odczucia. Nawet jeśli zgodzimy się z tym, leksykograficzny ekwiwalent stanowi, tak czy inaczej, przedmiot oczekiwań i zapotrzebowania użytkowników słownika, a w ten sposób my, leksykografowie, spełniamy funkcje leksykograficzne — zwłaszcza komunikatywne i kognitywne.

3. Logiczny podział ekwiwalencji

Możemy wyodrębnić trzy typy „logicznej dymensji”³² ekwiwalencji. Oprócz ekwiwalencji pełnej lub absolutnej i częściowej bądź relatywnej, wyróżniamy także ekwiwalent zerowy, jak określali go już H. Kromann et al.³³, a wszystkie one stanowią punkt wyjścia tworzenia dwujęzycznego słownika. Taki podział jest dość swobodny, ponieważ granice między typami ekwiwalentów są rozmyte i ulotne; ekwiwalencja to cała gama sytuacji: od mniej lub bardziej pełnego izomorfizmu (zgodności znaczeniowej) do mniej lub bardziej pełnego nieizomorfizmu (braku zgodności znaczeniowej), jednak taka klasyfikacja jest z praktycznego punktu widzenia bardzo istotna, jako że chodzi o stosunek między wyrazem w języku wyjściowym i docelowym, a to od niego często zależy sposób przytaczania ekwiwalentów w słowniku.

²⁹ Ibidem.

³⁰ A. Pym: *Exploring Translation Theories*. London—New York 2010, s. 168.

³¹ U. Eco: *Experiences in Translation*. [Przeł. A. McEwen] Toronto 2001, s. 135.

³² B. Svensén: *A Handbook of Lexicography*. Cambridge 2009, s. 535.

³³ H. Kromann: *Principles of Bilingual Lexicography*. In: *Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires 1989—1991. Dictionaries. Handbooks of Linguistics and Communication Science*. Eds. F.J. Hausmann et al. Berlin 1991, s. 2711—2728.

W dalszym ciągu skupimy uwagę na ekwiwalencji zerowej, która zarówno dla leksykografów, jak i tłumaczy jest jednym z największych wyzwań.

4. Ekwiwalencja zerowa i jej leksykograficzne rozwiązania

Stosunek ekwiwalencji zerowej zachodzi wtedy, gdy w języku docelowym nie ma jednostki, która w tłumaczeniu odpowiadałaby leksemowi języka wyjściowego. R.H. Gouws i D.J. Prinsloo piszą, że systemy leksykalne obu języków niekoniecznie rozwijają się równolegle³⁴. Jeśli w jakimś języku występuje nazwa na określone pojęcie, to nie oznacza jeszcze, że w innym języku to pojęcie również będzie miało nazwę czy, innymi słowy, będzie zleksykalizowane.

Ekwiwalencja zerowa to najbardziej kompleksowy typ relacji ekwiwalentów w słowniku dwujęzycznym. Podczas gdy stosunek zerowy jest możliwy i całkowicie akceptowalny w trakcie tłumaczenia tekstu, w którym nie ma potrzeby, aby tłumacz dla każdej jednostki znalazł odpowiednik w języku docelowym (może ją opuścić lub podać częściowy ekwiwalent), leksykograf musi znaleźć właściwe rozwiązanie, które w sposób jednoznaczny odpowiadać będzie danej jednostce znaczeniowo i/lub funkcjonalnie. Zilustrujemy to na przykładzie niderlandzkiego zdania: *Thuis laden deze klanten hun boodschappen uit en gebruiken de dozen een derde keer door eroude kranten, legen flessen en vuile wattenstaafjes in te gooien*³⁵, które zostało przetłumaczone na język słoweński jako: *Doma stvari zložijo v shrambo in škatle uporabijo še v tretje, tako da vanje zmečejo stare časopise, prazne steklenice ter umazane vatirane paličice*³⁶. Z porównania wynika, że jednostka leksykalna *klanten* (klienci) nie została przetłumaczona, ponieważ ujawnia się ona w sposób implicytny w formie trzeciej osoby liczby mnogiej czasownika, a eksplicytnie pojawiła się we wcześniejszych zdaniach, natomiast jednostka *boodschappen* (zakupy) została zastąpiona bardziej ogólnym wyrazem nadrzędnym *stvari*. Oprócz tego w przekładzie dodano leksem *shramba*, którego nie ma w zdaniu niderlandzkim. Jest to częste zjawisko w przekładach i jeśli przyjrzymy się przekładoznawczym teoriom ekwiwalencji, to możemy stwierdzić, że mamy tu do czynienia z „zasadą precyzji koniecznej”³⁷ związaną z podejściem funkcjonalistycznym, zgodnie z którym to od danego tekstu zależy, czy określony wyraz będzie wyrażony eksplicytnie.

³⁴ R.H. Gouws, D.J. Prinsloo: *Principle and Practice of South African lexicography*. Stellenbosch 2005, s. 210.

³⁵ T. Lanoye: *Kartonnen dozen*. Amsterdam 1991, s. 148.

³⁶ T. Lanoye: *Kartonaste škatle*. [Przeł. M. Seliškar Kenda]. Ljubljana 2007, s. 134.

³⁷ H.G. Hönl, P. Kussmaul: *Strategie der Übersetzung*. Tübingen 1996, s. 172.

R.H. Gouws i D.J. Prinsloo³⁸ ujawniają wiele strategii, pomagających rozwiązywać problem luk powstałych w językach w mniejszym lub większym stopniu oddalonych od siebie kulturowo, gdy niektóre wyrazy wyjściowe nie mają właściwego odpowiednika — są to przede wszystkim wyrażenia specyficzne kulturowo, bardzo zróżnicowane, jeśli chodzi o kompleksowość — dlatego dla leksykografów stanowią największe wyzwanie. Kompleksowość ekwiwalentu zerowego Gouws i Prinsloo podzielili na trzy poziomy³⁹. Pierwszy poziom hierarchii stosunków zerowych stanowią luki leksykalne — gdy pojęcie określonej rzeczy jest znane w obu językach, ale zleksykalizowane tylko w jednym z nich — w tym przypadku zazwyczaj, choć nie zawsze, wystarczy krótkie wyjaśnienie, parafraza znaczenia. Bardziej skomplikowana jest sytuacja luk gramatycznych, gdy w drugim języku nie ma danej kategorii gramatycznej i trzeba ją w odpowiedni sposób wyrazić, a także objaśnić. Geneza powstawania luk leksykalnych i gramatycznych tkwi w czynnikach językowych. Największe wyzwanie stanowią luki referencjalne: tabu wyrazu, wyrazy specyficzne kulturowo lub słowa o drażliwym znaczeniu, które wynikają z czynników pozajęzykowych.

4.1. Luka leksykalna

Morton Benson, pisząc *Słownik angielsko-serbskochorwacki*⁴⁰, natrafił na luki leksykalne, które w dużym stopniu dotyczą także relacji między językiem angielskim a słoweńskim⁴¹, np.: *ageism* (br. ang. *diskriminacija starejših, starostna diskriminacija*), *to bump sb. from a flight* (odvzeti komu prostor na letalu), *escape artist* (iluzionist/-tka, ki se reši iz raznih vezi in zabojev), *five o'clock shadow* (neobrita brada, na novo zrasla brada nekaj ur po britju), *gag order* (uradna prepoved poročanja), *jet lag* (jet lag, fiziološke motnje zaradi menjave časovnih pasov pri letalskih poletih).

Także w *Wielkim słowniku angielsko-słoweńskim*⁴² znajdziemy wiele podobnych luk leksykalnych. Zamiast odpowiedników podawane są objaśnienia — krótkie parafrazy — albo zapożyczenia (z objaśnieniem lub bez), np.: *playability* (primernost za igro/igranje), *punch line* (zadnje besede v šali ali zgodbi, ki jo

³⁸ R.H. Gouws, D.J. Prinsloo: *Surrogaatekwivalensie in tweektalige woordeboeke met spesifieke verwysing na zero-ekwivalensie in Afrikataalwoordeboeke*. „Tydskrif vir Geesteswetenskappe” 2010, no. 50, s. 502—519.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ *An English-SerboCroatian Dictionary*. Ed. M. Benson. Cambridge 1990, s. 780.

⁴¹ Słoweńskie tłumaczenie angielskich leksemów zostało zaczerpnięte z: *Veliki angleško-slovenski slovar Oxford* — DZS. Ur. S. Krek. Ljubljana 2005/2006.

⁴² *Veliki angleško-slovenski slovar Oxford—DZS...*, s. 2238.

naredijo smešno), *stable companion* (član/-ica iste organizacije; proizvod istega proizvajalca), *stage-struck* (zaljubljen v gledališče), *tweeter* (visokotonski zvočnik, visokotonec).

Jeśli spojrzymy na język z perspektywy diachronicznej, to zauważymy, że obecne niegdyś luki referencjalne nie są już nimi, ponieważ:

- a) jednostki leksykalne, które jeden język zapożyczył z drugiego, stały się internacjonalizmami, np. słoweńskie: *kavboj* (ang. *cowboy*), *gol* (ang. *goal*), *internet*, *cede* lub *CD* (ang. *compact disc* lub *CD*), *videorekorder* (ang. *video-recorder*); ugruntowało się użycie dosłownych odpowiedników, np. *Bela hiša* (ang. *White House*), *ovalna pisarna* (ang. *Oval Office*), *medmrežje* (ang. *internet*), *zgoščenska*, *programska oprema* (ang. *software*) lub też angielskie leksemy zostały przetłumaczone częściowo: *video snemanje* (ang. *video-recording*), *dvd predvajalnik* (ang. *DVD player*);
- b) z czasem luki pierwotnie referencjalne, później leksykalne, zostały zapełnione przez przedmioty, których wcześniej nie było w danej kulturze; i tak M. Benson⁴³ wymienia amerykański leksem *station wagon*, w brytyjskim angielskim *estate car*, który przed 1966 r. nie był znany w Jugosławii; od publikacji w czasopiśmie „Moto Revija” 1966, nr 1 stopniowo wchodzi do użycia serbskochorwacki termin *karavan* i słoweński *kombi*; do tej grupy należą także wszystkie wymienione w pkt. a) wyrażenia oznaczające urządzenia techniczne oraz wyrażenia typu *doping*, *šov* (ang. *show*), *inženiring* (ang. *engineering*), które weszły do języka słoweńskiego w ostatnim dwudziestoleciu.

Na styku dwóch języków do powstania luk leksykalnych dochodzi często w sytuacjach, gdy jedna z kultur czy jeden z języków rozwinął w sposób szczególny jakiś zakres działania⁴⁴. Bardzo często leksykografowie natrafiają na przypadki, w których w danym języku występuje wyraz określający konkretne i specyficzne pojęcie, natomiast w drugim języku nie ma takiego wyrazu, chociaż samo pojęcie jest w nim znane. Przed wszystkim interesujące są porównania oddalonych od siebie języków, jak np. język Keley-i, który nie ma ogólnego czasownika o znaczeniu *zmečkati*, ma natomiast dziesięć czasowników o bardziej szczegółowym znaczeniu, np. *letik* (*zmečkati* z nohti), *pedit* (*zmečkati* s prsti ali pod podplati), *kupikup* (*zmečkati* z dlanmi) itd.⁴⁵.

Równie interesujące może być porównanie leksemów z życia codziennego w większym stopniu spokrewnionych z sobą języków. Na przykład słoweński leksem *popotnica* w znaczeniu przenośnym, zarówno w języku niderlandzkim, jak i w angielskim, nie jest zleksykalizowany, dlatego w obu wymienionych językach należałoby go przetłumaczyć, używając parafrazy: *eten voor onderweg*; *food for the road* (dosł. jedzenie na drogę).

⁴³ M. Benson: *Culture-Specific Items in Bilingual Dictionaries of English*. „Dictionaries” 1990, št. 12, s. 43–54.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

Jak w języku słoweńskim nazywać przedmiot, który kupujący kładą na taśmie przy kasie, by oddzielić swoje zakupy od zakupów osób przed i za nimi? W obu językach pojęcie to jest znane, w języku niderlandzkim istnieje wyraz *beurtbalkje*, w słoweńskim nie mamy takiego wyrazu i zapewne musielibyśmy go sami stworzyć, tak jak przed laty zrobili to Holendrzy — teraz ugruntował się w języku niderlandzkim i pojawia się we wszystkich słownikach. Moglibyśmy nazwać ten przedmiot *blagajniški vmesnik* albo *delilec nakupov*. W języku angielskim używa się wyrażen *checkout/shopping divider* i *next customer bar*. Jednak zadaniem leksykografa nie jest tworzenie nowych wyrażen, lecz opis stanu języka. Preskrytywizm, który dominował w leksykografii do lat sześćdziesiątych minionego wieku⁴⁶, został zastąpiony współczesnym deskryptywistycznym spojrzeniem na język.

4.2. Luka gramatyczna

Luka gramatyczna, dla której stworzyliśmy pojęcie według analogii do luki leksykalnej i referencjalnej, dotyczy kategorii gramatycznych, wyrazów funkcyjnych itp., które w jednym języku występują, a w drugim nie. W danym języku możemy dostrzec lukę gramatyczną wynikającą z różnic systemowych, gdy język docelowy nie ma kategorii gramatycznej używanej w języku wyjściowym. Znaczenia wyrazów funkcyjnych i gramatycznych często nie można przetłumaczyć na inny język, ponieważ pełnią przede wszystkim funkcję gramatyczną, a nie semantyczną, dlatego nie sposób podać znaczeniowego odpowiednika, jak również parafrazy, która jest typowa dla ekwiwalencji zerowej — leksykograf musi szukać innowacyjnych rozwiązań, sięgnąć po inne środki wyrazu. Najlepiej sprawdza się tu osadzenie zjawiska w kontekście oraz krótki opis systemu gramatycznego, co pozwala zrozumieć dany wyraz lub pomaga w tworzeniu tekstów. Alternatywne ukazywanie jednostek językowych niewystępujących w innym języku, które nie może być jednakowe dla każdej tego typu luki, jest inne w każdym przypadku i w każdym języku, R.H. Gouws i D.J. Prinsloo⁴⁷ nazywają transformacyjnym ujęciem podawania ekwiwalentów, które zastępuje zwykle kontemplacyjne ujęcie, wystarczające do określenia odpowiednika na płaszczyźnie znaczeniowej.

⁴⁶ Przełom między preskryptywnym i deskryptywnym podejściem w leksykografii stanowi: *Webster's Third New International Dictionary*. Ed. Ph. Govej. 1961.

⁴⁷ R.H. Gouws, D.J. Prinsloo: *Surrogaatekwivalensie in tweetalige...*, s. 502—519.

Typowym przykładem ujęcia transformacyjnego jest analiza niderlandzkiego rodzajnika określonego *de* lub wyrazu *de*⁴⁸ w *Słowniku niderlandzko-słoweńskim*⁴⁹. Podczas ich tłumaczenia na język słoweński powstaje luka gramatyczna, ponieważ funkcji tych wyrazów nie wyrażamy środkami syntaktycznymi ani leksykalnymi. Dlatego za opisem funkcji wyrazu wyjściowego zamiast odpowiednika znajdują się przykłady użycia:

de	<i>določni člen [v redkejših zvezah se pojavlja v arhaičnih sklanjanjih oblikah: den, der, des, 's]</i>
	Dat is de auto van Piet. <i>To je Pietov avto.</i>
	op den duur <i>sčasoma</i>
	in naam der wet <i>v imenu zakona</i>
	de heer des huizes <i>(hišni) gospodar</i>
	's ochtends <i>zjutraj; dopoldne</i>
	's winters en 's zomers <i>pozimi in poleti</i>

Kategoria określoności i nieokreśloności wyrażana jest przez rodzajniki w językach germańskich, romańskich i wielu innych, w językach słowiańskich (oprócz języka bułgarskiego i macedońskiego) czy w języku chińskim rodzajnik nie jest znany.

er	1 [<i>krajevno</i>] Is Barbara thuis? — Nee, die is er niet. <i>Je Barbara doma? — Ne, ni (je).</i>
	2 [<i>pred števnikom</i>] Hoeveel kinderen hebt u? — Ik heb er drie. <i>Koliko otrok imate? — Tri.</i>
	3 [<i>formalni osebek</i>] Er mag hier niet gerookt worden. <i>Tu se ne sme kaditi.</i>
	4 [<i>v povezavi s predlogom</i>] De uitzending begint vroeg, zodat er ook kinderen naar kunnen kijken. <i>Oddaja se prične zgodaj, tako da jo lahko gledajo tudi otroci.</i>

Holenderski wyraz *er*, którego nie można zakwalifikować do żadnej części mowy, pełni funkcję zaimkowo-przysłówkową i jest kolejnym przykładem luki gramatycznej w języku słoweńskim. Żadna z czterech funkcji, które pełni, nie ma bezpośredniego słoweńskiego odpowiednika; hasło w słowniku zawiera jedynie krótką informację o pełnionej przezeń funkcji gramatycznej, po której następują przykłady.

⁴⁸ Holenderscy językoznawcy przyznają, że tego wyrazu nie sposób zakwalifikować, podobnie jak żadnej z części mowy, niektóre funkcje łączy go z przysłówkami, inne z zaimkami, dlatego nazywają go po prostu „wyrazem er” (*Algemene Nederlandse Spraakkunst* 1997, s. 464).

⁴⁹ A. Srebnik: *Nizozemsko-slovenski slovar*. Ljubljana 2007, s. 578.

4.4. Luka referencjalna: wyrażenia specyficzne kulturowo

Luka referencjalna powstaje wtedy, gdy jednostka leksykalna języka wyjściowego nie ma odpowiednika w języku docelowym, ponieważ z powodu różnic kulturowych użytkownicy języka nie znają jej odnośnika czy też referenta.

Ludzie zazwyczaj porozumiewają się za pomocą słów, dlatego ważne jest, żeby znali ogólnie przyjęte znaczenia wyrazów i potrafili je zastosować w konkretnych związkach wyrazowych i zdaniach, co wiąże się także ze znajomością (choćby intuicyjną) zasad gramatycznych oraz innego typu czynników, jak zabarwienie stylistyczne czy rejestr⁵⁰. W słowniku na ogół nie znajdziemy informacji o stosownym zachowaniu i normach społecznych, o konwencjach grzecznościowych czy rozmowie z ludźmi starszymi od nas. Spójrzmy na zawile zasady użycia zaimków osobowych w języku niderlandzkim, w którym obowiązuje ogólna reguła, że zaimek *je/fij* (ty) stosujemy w nieoficjalnych rozmowach z rówieśnikami lub ludźmi młodszymi od nas, natomiast formy grzecznościowej *u* (wy) użyjemy wobec osoby starszej w formalnej sytuacji. Zupełnie inaczej jest w Belgii: gdy mówimy komuś ty, nie używamy zaimka *je/fij*, ale *ge/gij* (który w Holandii, poza tekstami przestarzałymi, nie występuje) i to tylko w pierwszym przypadku liczby pojedynczej. We wszystkich innych przypadkach, w sytuacjach nieoficjalnych, w użyciu jest zaimek *u*, który w Holandii ma charakter oficjalny. Dlatego w słowniku niderlandzko-słoweńskim należy zamieścić wyjaśnienie różnicy między użyciem tych zaimków w Holandii i Belgii, żeby umożliwić użytkownikowi efektywną komunikację w obu odmianach języka niderlandzkiego oraz zapobiec łamaniu norm społecznych.

gij	1 [na severu Nizozemske] [knjiž., zast.] [poudarjeno, pri vikanju in tikanju, v ednini in množini] vi; ti Gij zult niet stelen. [bibl.] <i>Ne kradi.</i>
	2 [v Belgiji in na jugu Nizozemske] [pog.] [poudarjeno, pri vikanju in tikanju, v ednini in množini] vi; ti Gaat gij vandaag brood halen? <i>Greš danes ti po kruh?</i>
u	1 [pri vikanju] vi Bent u meneer Smits? <i>Ste vi gospod Smits?</i> We sturen u het boek onmiddellijk toe. <i>Nemudoma vam bomo poslali knjigo.</i> Met u heb ik nog niet kennigemaakt. <i>Z vami se še nisem spoznala.</i> Dank u wel. <i>Hvala (vam) lepa.</i> Zonder u zouden we dat niet kunnen doen. <i>Brez vas tega ne bi zmogli.</i>

⁵⁰ K. Kavanagh: *Words in a Cultural Context*. „Lexikos” 2000, št. 10, s. 99–118.

	2 [povratno svojilni zaimek pri vikanju] se Hebt u u niet vergist? Se niste zmotili?
	3 [v Belgiji in na jugu Nizozemske] [pog.] [deklirana oblika zaimka gij, pri vikanju in tikanju, v ednini in množini] vam; tebi; vas; tebe; vami; tabo Ik heb het u toch gezegd. Saj sem vam/ti rekel.

Jak już wspomnieliśmy, wyrazy specyficzne kulturowo są charakterystyczne dla danej kultury. Przedmioty, pojęcia, zjawiska, czyli tzw. odnośniki, są ich znakiem rozpoznawczym. Na przykład niderlandzki wyraz *Prinsjesdag* dosłownie możemy przetłumaczyć jako *prinčev dan*, natomiast jego przekład funkcjonalny musiałby być opisowy: *vsak tretji torek v septembru, ko je sprejet proračun nizozemske vlade in na katerega držani poglavar slovesno otvori novo parlamentarno sezono in s prestola prebere načrte vlade za naslednje parlamentarno leto*⁵¹, charakterystyczny jedynie dla niderlandzkiego obszaru kulturowego.

Przykłady różnorodności kultur często odnajdujemy w kulinariach, gdyż podczas tłumaczenia nazw specyficznych dań powstają luki referencjalne. Możemy to zilustrować za pomocą słoweńskiego leksemu *prekmurska gibanica*, charakterystycznego dla kultury słoweńskiej, którego użytkownik języka niderlandzkiego najprawdopodobniej nie zna; jeżeli zatem przetłumaczymy go jako (*Prekmurje*) *lagentaart* lub (*Prekmurje*) *gelaagd gebak*, na zasadzie analogii do angielskiego tłumaczenia *Prekmurje layer cake*, to skojarzy mu się on z zupełnie innym pojęciem. W języku niderlandzkim nie ma pełnego czy częściowego odpowiednika wyrażenia *prekmurska gibanica*, dlatego potrzebny będzie ekwiwalent zastępczy, np. krótkie wyjaśnienie: *gebak van laagjes filodeeg met vier verschillende dubbel angebrachte vullingen van maanzaad, kwark, walnoot en appel*⁵². Trzeba pamiętać, że taki zastępczy ekwiwalent nie jest jedynym możliwym wyjściem, ponieważ w przypadku wyrażenia *prekmurska gibanica*, charakterystycznego dla słoweńskiej kultury, w wielu wypadkach, w tym także w przekładzie, możemy użyć zapożyczenia, przenieść słoweńską nazwę do języka obcego, a w nawiasie dodać wyjaśnienie (np. w karcie dań).

⁵¹ Dnia 30 kwietnia 2013 r. królem Holandii został Willem-Alexander, który otworzył nowy sezon parlamentarny; w latach 1980–2013 robiła to królowa Beatrix.

⁵² Wypiek z poukładanego warstwami ciasta, podwójnie przełożony czterema rodzajami nadzienia: makowym, serowym, orzechowym i jabłkowym

4.3.1. Strategie podawania ekwiwalentów zastępczych wyrazów specyficznych kulturowo

Wyjaśnienie tego typu wyrazów w słowniku można zdefiniować również w ramach teorii skoposu i funkcjonalizmu, ponieważ głównym celem jest to, w jaki sposób najbardziej przybliżyć odbiorcy ekwiwalent. Problematyką tłumaczenia pojęć specyficznych kulturowo w ramach teorii przekładu zajmowali się teoretycy H.G. Höning i P. Kussmaul z kręgu szkoły przekładowej z GERMERSHEIM. Pod wpływem teorii skoposu stworzyli termin „zasada precyzji koniecznej”⁵³, w odniesieniu do którego stopień precyzji zależy od funkcji, jaką pełni przekład. Höning twierdzi, że musi istnieć granica, w przypadku której tłumacz może już powiedzieć: „To wszystko, co muszą na ten temat wiedzieć moi czytelnicy”⁵⁴. Gdzie się ta granica znajduje, zależy od funkcji przekładu, jednak bliższych wskazówek na temat jej położenia Höning nie podaje.

W trakcie formułowania zasady precyzji koniecznej rodzi się pytanie, jak wyrażenia specyficzne kulturowo oddać w leksykografii. Gdzie jest granica dokładności, jak daleko możemy się posunąć, jak wiele informacji podać, w jakim stopniu zarysować tło kulturowe, historyczne i społeczne, wyjaśniając znaczenie wyrażenia specyficznego kulturowo? Wspomniana zasada odnosi się bowiem do tłumaczenia tego typu wyrażen w szerszym kontekście, leksykografia natomiast takim kontekstem nie dysponuje. Leksykograf nie ma punktu oparcia, który pomógłby ustalić, jak wyjaśnić znaczenie wyrazu, żeby nie było ono ani za krótkie i niezrozumiałe, ani zbyt długie, wypełnione niepotrzebnymi informacjami — żeby zawierało tylko te informacje, których użytkownik potrzebuje. Odpowiadając na to pytanie, dobrze jest mieć przed oczyma słownik na nośniku sieciowym, gdzie specyficzne kulturowo wyrażenie możemy nie tylko opisać, ale także odtworzyć dzięki pomocom audiowizualnym: rysunkom, fotografiami, nagraniami, a jednocześnie możemy odesłać użytkownika w celu dokładniejszej analizy do innych, powiązanych źródeł leksykograficznych. Z takich pomocy użytkownik może korzystać według uznania, ponieważ czasem wystarcza mu sam opis wyrażenia. Leksykograf nie dysponuje kontekstem, z którego użytkownik mógłby wywnioskować znaczenie wyrazu, dlatego musi, zgodnie z funkcją słownika, w pierwszej kolejności opisać wyrażenie specyficzne kulturowo w J2, jeśli jest to słownik aktywny, i w J1, jeśli chodzi o słownik pasywny. Różnica polega na tym, że opis w J2 będzie z zasady krótszy i bardziej zwięzły, a jeśli to możliwe, będzie także umożliwił wstawienie go bezpośrednio w tekst. Opis w J1 może być zasadniczo bardziej obszerny, ponieważ już sama natura słownika pasywnego zakłada wyjaśnienie i opis leksemów w języku obcym.

⁵³ H.G. Höning, P. Kussmaul: *Strategie der Übersetzung...*, s. 172.

⁵⁴ A. Pym: *Exploring Translation Theories...*, s. 168.

Rufus Gouws, analizując ekwiwalenty zastępcze (afryk. *surrogaatekwiwalente*) w dwujęzycznych słownikach języków afrykańskich w zestawieniu z językami afrykanerskim i angielskim, zauważył, że w ich słownictwie dominują leksemy specyficzne kulturowo. Także Zgusta, Tomaszczyk, Bugarski i Hohulin twierdzą, że oprócz tekstów naukowych i technicznych słownictwo zawiera wiele leksemów specyficznych kulturowo, dlatego należy być ostrożnym, określając pełne ekwiwalenty⁵⁵.

Tłumacząc wyrażenia specyficzne kulturowo, leksykografowie sięgają po rozmaite wyjaśnienia encyklopedyczne. Poniżej podajemy kilka przykładów tego typu wyrażen, które zostały zawarte w *Słowniku niderlandzko-słoweńskim*. Braliśmy pod uwagę leksemy, które wydawały się nam niezbędne do zrozumienia kultury niderlandzkiej.

iztočnica	razlaga
burgerservicenummer	[okrajšava BSN] [na Nizozemskem] identifikacijska, davčna številka in številka socialnega zavarovanja
coffeeshop	[na Nizozemskem] gostinski lokal, kjer poleg brezalkoholnih pijač lahko kupiš in uživaš določeno količino mehkih drog
gedoogbeleid	[na Nizozemskem] vladna politika, ki dopušča kršenje zakonsko prepovedanih predpisov, npr. prodajo in uživanje mehkih drog, vendar le pod nadzorovanimi pogoji, politika dopuščanja
Gouden Eeuw	obdobje v zgodovini Nizozemske, ki približno zajema 17. stoletje, ko so bile nizozemska trgovina, znanost in umetnost vodilne v svetu in je v deželi vladala velika blaginja, Zlato stoletje
Koningsdag	[na Nizozemskem] kraljev rojstni dan 27. aprila, ki je dela prost dan
mnisje	1 miška, majhna miš 2 [navadno v množini] sladkorna rožnata ali modra janeževa zrnca, ki jih potrosijo po z maslom premazanem okrogem prepečencu in ponudijo obiskovalcem, ko obišejo novorojenca
nasi (goreng)	[iz malezijsčine] indonezijska jed iz popečenega kuhanega riža z zelenjavo
poffertje	čisto majhna palačinka
polder	z nasipi zavarovan in izsušen svet, polder

⁵⁵ M. Benson: *Culture-Specific Items in Bilingual Dictionaries of English...*, s. 43–54.

poldermodel	<i>kultura dialoga in konsenza v nizozemski politiki v 90. letih 20. stoletja</i>
rijsttafel	<i>glavna jed z rižem in številnimi prikuhami, predvsem iz indonezijske in kitajske kuhinje</i>
verzuiling	<i>stroga razdeljenost v svetovnonazorske skupine na Nizozemskem in v Belgiji (katoliki, protestanti (samo na Nizozemskem) in socialisti, (nekateri upoštevajo še liberalce) na vseh področjih družbenega življenja, zlasti v prvi polovici 20. stol., ostebritev</i>

Specyficzne kulturowo hasła w *Słowniku niderlandzko-słoweńskim* obejmują różne dziedziny:

- (a) kulinaria: w wielu leksemach, jak *rijsttafel*, *nasi (goreng)*, *bami (goreng)*, przejawia się kolonialna przeszłość Holandii;
- (b) środowisko naturalne i geografia (*polder*);
- (c) ustrój społeczny, polityczny i gospodarczy:
 - zróżnicowanie światopoglądowe społeczeństwa, zwłaszcza w pierwszej połowie XX w., jego pozostałości są widoczne do dziś (*verzuiling*);
 - fakt, że Holandia jest monarchią parlamentarną oraz rola królowej podczas otwarcia nowego roku parlamentarnego (*Prinsjesdag*);
 - holenderska polityka liberalna wobec narkotyków (*nederwiet, coffeeshop*), która próbuje wyznaczyć wyraźną granicę między twardymi i miękkimi narkotykami; te pierwsze wyłączyć ze sprzedaży i dzięki temu zmniejszyć przestępczość; polityka, która zakazuje posiadania jakichkolwiek narkotyków, choć nie karze za posiadanie ich miękkiej odmiany, używanie narkotyków zaś traktuje jako kwestię zdrowia publicznego, a nie przestępczości; na takie podejście polityki do narkotyków istnieje w języku niderlandzkim wyraz *gedoogbeleid* — polityka przyzwolenia;
 - polityczna kultura dialogu i konsensusu (*poldermodel*);
 - polityka gospodarki wodnej (*waterschap*), niebiorąca pod uwagę granic między prowincjami i gminami, skupia 27 regionów, których granice już od średniowiecza stanowią ciekę wodne;
- (d) święta: do ulubionych należą obchody Dnia Świętego Mikołaja oraz Kraljev dan (*Sinterklaas, Koninginnedag, Koningsdag*);
- (e) tradycje i obyczaje (*muisje, beschuit met muisjes*);
- (f) system szkolnictwa (*atheneum*);
- (g) historia: w złotym wieku (*Gouden Eeuw*) Holandia była najbogatszym i najsilniejszym państwem na świecie oraz potęgą morską.

W poszerzonej i uwspółcześnionej internetowej wersji *Słownika niderlandzko-słoweńskiego*, którą przygotowujemy, niektórym wyrażeniom specyficznym kulturowo, odnoszącym się do nieznanych Słownicom pojęć, będzie towarzyszył materiał zdjęciowy, np.:

beschuit
(beschuiten)

prepečenec beschuit met muisjes okrogli *prepečenec*, *premazan z maslom in posut z rožnatimi ali modrimi sladkornimi janeževimi zrnici, ki ga ponudijo obiskovalcem, ko obišejo novorojenca*

Podsumowanie

Doszliśmy do wniosku, że nie tylko tłumacząc dzieło literackie, ale także wyrażenia na potrzeby słownika, mamy do czynienia z porównaniem dwóch kultur, oraz że tłumacz i leksykograf są mediatorami międzykulturowymi, muszą być specjalistami w zakresie obu języków, ale także w równym stopniu obu kultur — wyjściowej i docelowej. Ekwiwalenty znajdują się w kontinuum między izomorfizmem a nieizomorfizmem, przy czym ten drugi stanowi największą przeszkodę dla leksykografa szukającego ekwiwalentów. Spośród wielu różnych podziałów ekwiwalentów najbliższy jest mu logiczny podział na ekwiwalenty pełne, niepełne i zerowe, te ostatnie są z kolei największym wyzwaniem dla leksykografa i dla tłumacza. Stwierdzenie braku ekwiwalentu prowadzi leksykografa do pewnych konkretnych rozwiązań, ponieważ słownik, ze względu na swoją budowę, wymaga podania go przy każdym haśle, podczas gdy tłumacz często może taki wyraz po prostu opuścić i nie spowoduje to wypaczenia znaczenia tekstu. Luki mogą być leksykalne, gramatyczne lub referencjalne. Na przykładzie *Słownika niderlandzko-słoweńskiego* wskazaliśmy konkretne rozwiązania w razie wystąpienia ekwiwalentu zerowego. Luki leksykalne najczęściej zapełniamy krótkimi wyjaśnieniami — parafrazami, bądź wytłumaczonymi lub nie zapożyczeniami. Różnice gramatyczne wynikające ze zróżnicowania systemów językowych wymagają transformacyjnego podejścia do odnajdywania ekwiwalentów, dlatego opisom funkcji często towarzyszą przykłady konkretnego użycia. Luki referen-

cialne wiążą się z wyrażeniami specyficznymi kulturowo; możemy je wypełnić za pomocą ekwiwalentów zastępczych, a więc różnego rodzaju opisów encyklopedycznych. Wszystkie wymienione strategie rozwiązywania problemu ekwiwalencji zerowej ukazaliśmy na konkretnych przykładach, zaczerpniętych przede wszystkim ze *Słownika niderlandzko-słoweńskiego*. Problem niezomorfizmu to zjawisko *par excellence*, z punktu widzenia którego leksykografię dwujęzyczną należałoby zaliczyć do badań międzykulturowych.

A. Adamska-Sałaciak twierdzi, że „z uwagi na niezomorfizm między językami słownika dwujęzycznego w ścisłym znaczeniu tego słowa nie można stworzyć”, oraz że „wszystko, co możemy zrobić, to podać wyrazy w mniejszym lub większym stopniu bliskoznaczne”⁵⁶. Słowniki dwujęzyczne zaś opierają się na nieuniknionym paradoksie lub, używając słów Adamskiej-Sałaciak, „są w teorii niewykonalne, a w praktyce niezbędne i niezastąpione”⁵⁷.

Możemy wysnuć wniosek, że chociaż między systemami językowymi nie ma zgodności, można je porównywać, na co zwracał uwagę między innymi Umberto Eco⁵⁸. Oprócz przekładu tekstów, dowodzi tego również wielowiekowa praktyka leksykograficzna, w ramach której za pomocą porównania odnajdujemy ekwiwalenty spełniające zapotrzebowanie użytkowników.

⁵⁶ A. Adamska-Sałaciak: *Meaning and the Bilingual Dictionary...*, s. 231.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ U. Eco: *Experiences in Translation...*, s. 135.

Z języka słoweńskiego przetłumaczyła Maja Jasińska